

**ЗДРУЖЕНИЕ ЗА ЗАШТИТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ОПАСНОСТ
МАКЕДОНСКИ НАЦИОНАЛЕН КОМИТЕТ НА СИНИОТ ШТИТ**

**ASSOCIATION FOR PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE AT RISK
MACEDONIAN NATIONAL COMMITTEE OF THE BLUE SHIELD**

e – ШТИТ

Електронско списание за културното наследство

e – SHIELD

an Electronic Journal for the Cultural Heritage

**ISSN 1857-9086
www.sinstit.org.mk**

**Број 1 / 2013
Vol. 1 / 2013**

Издавач:
МНК СИН ШТИТ - Здружение за заштита на
културното наследство во опасност

За издавачот:
Даворин Трпески
Претседател на МНК Син штит

Главен и одговорен уредник:
Даворин Трпески

Секретар:
Оливера Цартовска Тачевска

Редакциски одбор:
Доц. д-р Даворин Трпески
Проф. д-р Крсте Богоески
Д-р Лазар Шуманов
Захаринка Алексоска - Бачева
Јован Ристов

Меѓународен уредувачки одбор:
Проф. д-р Љилјана Гавриловиќ, Србија
Проф. д-р Питер Стоун, Обединето кралство
Проф. д-р Фридрих Т. Шипер, Австрија
Проф. д-р Јорис Кила, Холандија
Карл фон Хабзбург, Австрија

Лектура:
Александар Јорданоски

Коректура:
Даворин Трпески

Превод:
КОНТИНЕО - јазични услуги

Компјутерска обработка:
Даворин Трпески

Контакт:
МНК СИН ШТИТ
УКИМ - Природно-математички факултет
Институт за етнологија и антропологија
Ул. Архимедова, бр. 3, 1000 Скопје
Република Македонија
www.sinstit.org.mk
e-stit@sinstit.org.mk

Publisher:
MNC BLUE SHIELD - Association for
Protection of Cultural Heritage at Risk

For the Publisher:
Davorin Trpeski
President of the MNC Blue Shield

Editor-in-chief:
Davorin Trpeski

Secretary:
Olivera Dzartovska Tachevska

Editorial Board:
Davorin Trpeski, PhD
Krste Bogoeski, PhD
Lazar Shumanov, PhD
Zaharinka Aleksoska - Bacheva
Jovan Ristov

Internation Advisory Board:
Ljiljana Gavrilović, PhD, Serbia
Peter Stone, PhD, Unated Kingdom
Friedrich T. Schipper, PhD, Austria
Joris Kila, PhD, Netherlands
Karl von Habzburg, Austia

Proofreading:
Aleksandar Jordanoski

Corrections:
Davorin Trpeski

Translation:
KONTINEO - language services

Computer processing:
Davorin Trpeski

Contact:
MNC BLUE SHIELD
Sts. Cyril and Methodius University
Institute of Ethnology and Anthropology
Arhimedova 3, 1000 Skopje
Republic of Macedonia
www.sinstit.org.mk
e-stit@sinstit.org.mk

Содржина		Contents
Даворин Трпески Кон првиот број на списанието е-ШТИТ	5	Davorin Trpeski To the first volume of the e-SHIELD Journal
Сунчица Веселиновска Архивирање, чување и заштита на аудиовизуелното културно наследство во Македонија	7	Sunchica Veselinovska Archiving, preservation and protection of audiovisual cultural heritage in Macedonia
Крсте Богоески Некои стратешки приоритети во заштитата на музејските добра во Македонија	29	Krste Bogoeski Some strategic priorities for protection of the museum goods in Macedonia
Јован Ристов Нормативна рамка за остварување на грижата за музејските добра – превентивна заштита	41	Jovan Ristov Normative framework for care of museum goods – preventive protection
Митко Богдановски Планови за заштита на музејските добра во Македонија во вонредни состојби	61	Mitko Bogdanovski Operation plans for protection of museum goods in Macedonia in the event of emergency

КОН ПРВИОТ БРОЈ НА СПИСАНИЕТО „е-ШТИТ“

Драги читатели, пред Вас е првиот број од списанието „е - Штит“, списание на Македонскиот национален комитет на Синиот штит од Скопје, чија цел е заштита на културното наследство за време на елементарни непогоди и војни. Тоа е специјализирано електронско списание за културно наследство, а особен акцент е ставен на македонското културно наследство. Впрочем, во ова списание ќе бидат застапувани оние трудови кои обработуваат теми и проблеми поврзани за ризиците под кои е изложено културното наследство, меѓу кои се и природните непогоди и војните. Во списанието „е - Штит“ трудови може да објавуваат и македонски и странски автори чие поле на интерес е токму културното наследство.

„е - Штит“ е списание кое во јавноста излегува еднаш годишно на два јазици, на македонски и на англиски јазик. Покрај македонскиот уредувачки одбор, списанието има и меѓународен уредувачки одбор. Меѓународниот уредувачки одбор во списанието се приклучи релативно подоцна, така што членовите од Одборот не беа во можност да учествуваат во изборот и во рецензијата на трудовите од овој прв број.

Во својата работа, Македонскиот национален комитет на Синиот штит фокусот го има ставено на организирање дебати и дискусии во чии рамки се обработува културното наследство. И покрај тоа што МНК Син штит постои повеќе од десет години во Македонија, сепак резултатите или трудовите од овие форуми постојат само во архивот на Комитетот. Започнуваќи од 2013 година тие трудови ќе бидат објавувани во ова списание. Така, во овој број ќе бидат објавени трудовите кои беа презентирани во рамките на два форума на МНК Син штит: „Библиотечното и аудиовизуелното културно наследство во Македонија - состојби и заштита“ и „Заштитата на културното наследство во музеите во Македонија - состојби и искуства“.

Уредникот

TO THE FIRST VOLUME OF THE E-SHIELD JOURNAL

УДК 791:930.253 (497.7)
930.253:791 (497.7)
930.85-028.26 (497.7)

Сунчица Веселиновска
НУ Кинотека на Македонија
ул. „Никола Русински“, бр. 1, Скопје

АРХИВИРАЊЕ, ЧУВАЊЕ И ЗАШТИТА НА АУДИОВИЗУЕЛНОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО ВО МАКЕДОНИЈА

Апстракт. Во трудот ќе стане збор општо за филмските архиви и за филмот во Македонија. Особено акцент ќе биде ставен на активностите поврзани со чувањето на аудиовизуелното културно наследство во Кинотеката на Македонија. Исто така, направен е обид за дефинирањето на поимот аудиовизуелно културно наследство.

Клучни зборови. аудиовизуелни добра, филм, архив, заштита.

Дефинирање на поимот аудиовизуелно наследство

Подвижните слики и снимениот звук преку кои се изразува културниот дострел на еден народ, како запис на историјата и секојдневниот живот, го одредува поимот *аудиовизуелно културно наследство*.

Аудиовизуелни добра

(1) Аудиовизуелни добра се: изворните материјали и тонската копија на игран, документарен, анимиран, експериментален и алтернативен филм, како и друго аудиовизуелно дело изразено во вид на поврзани подвижни слики со или без тон, без оглед на видот на носачот што ги содржи, кои се наменети за јавно прикажување.

(2) Аудиовизуелни добра се сметаат и пропратните материјали кои се однесуваат на подвижните слики, како што се пишувана документација, сценарија, книги на снимање, сценографски и костимографски скици, костими, сценографски реквизити, микрофилмови, фотографии, слајдови, постери и друг пропаганден материјал, како и задолжителниот примерок што се доставува до надлежната матична установа.

Аудиовизуелно архивирање

Историја на филмските архиви

Натрпувањето и пренесувањето на помнењето од една генерација до друга претставува трајна мотивација на човековото општество. Но токму дваесеттиот век е обележан со новата, технолошка форма на помнењето – звучна снимка и подвижна слика...

„Во почетокот на дваесеттиот век се сметаше дека звучните записи и подвижните слики поседуваат одредена вредност. Еден британски весник од тоа време ја бележи дилемата: „Филмот не е ниту печатење, ниту книга, ниту... всушност, секој би можел да каже што не е филмот, меѓутоа, никој не може да каже што е навистина филмот. Состојбата не е докрај средена во класерите. Вистинската неволја е во тоа што никој не би можел да каже во кој класер припаѓа филмот“ (Едмондсон 2005: 107).

Кога во 1898 година Болеслав Матушевски (Boleslas Matuszewski) укажа на вредноста на филмот како нов историски извор и на потребата и на значењето од негово чување, веројатно и не сонуваше до кое ниво ќе се развие филмската архивистика. Нешто подоцна, сите оние филмски вљубеници, колекционери, дејци од пионерскиот период на историјата на архивското движење, веројатно не веруваа дека ги удираат темелите на филмските архиви без кои денес не може да се замисли историјата на светската култура и уметност.

Оттаму, со право на 27 октомври 1980 година, Генералното собрание на УНЕСКО (UNESCO), на Конгресот во Белград ќе усвои документ - *Препораки за чување, конзервација и презервација на подвижните слики*. Со него аудиовизуелното архивирање и заштита на подвижните слики ќе добијат целосен и сеопфатен статус како и висок културен универзален легитимитет. На тој начин, филмската архивистика ќе се подигне на ниво на професија со свој сопствен автохтон живот и своја сопствена филозофија. Основната функција на аудиовизуелниот архив е прибирање, документирање, управување, заштита, чување на збирката и пристап за нејзино користење.

Историја на филмот во Македонија

Филмското производство во Македонија започна спонтано во почетокот на XX век, како индивидуален опит на поединци кои беа фасцинирани со новиот медиум на подвижните слики. Браќата Јанаки и Милтон Манаки во 1905 година, само една деценија по појавата на филмот, со нивната 35-милиметарска филмска камера Bioscope No. 300, ги направиле првите филмски снимки, не само во Македонија туку и на Балканот.

Пионерскиот подвиг на Манакиевци ќе го продолжи Арсениј Јовков, снимајќи го во 1923 година филмот „Македонија во слики“ со јасно профилирана свест за национална кинематографија.

Сепак, она што го направи феноменот наречен филм беше духот на филмските пионери: Дрнков, Миладинов, Поп Стефанија и др. И во Македонија случајот беше ист. Визиите на пионерите набргу станаа јаве и по Втората светска војна се формираа институциите кои организирано го стимулираа филмското производство. Тоа е и вистинскиот почеток на институционализираниот период во развојот на македонската кинематографија.

Тогаш се формирани институциите кои долго време ќе бидат столбови на оваа гранка, во сите нејзини сегменти: Вардар филм, Македонија филм, Заводот за научно-наставен филм, Факултетот за драмски уметности, Градските кина, Кинотеката на Македонија... Од овој список не може да се изостави ниту Македонската радио-телевизија, која со огромниот реализиран опус има одиграно огромна улога во дизајнирањето на нашата визуелна свест.

Кинотека на Македонија

На 29 април 1974 г. е објавен Законот за формирање на Кинотеката на Македонија. Официјално, Кинотеката ја започнува својата работа во 1976 година, како институција од посебен интерес за Република Македонија со задача да прибира, обработува, чува, заштитува и презентира филмови и филмски материјали од посебно уметничко, културно, научно, историско и друго општествено значење.

Со цел да се реализира вака дефинираната дејност, Кинотеката на Македонија комплетно е финансирана од Министерството за култура при Владата на Република Македонија. Кинотеката на Македонија е членка на Меѓународната федерација на филмски архиви (FIAF) и на Европската асоцијација на кинотеки (АСЕ).

Кинотеката на Македонија располага со фонд од над 15000 филмски копии, повеќе од 72000 парчиња пропаганден материјал, фотографии и плакати, како и повеќе од 100000 пишувани документи. Во состав на Кинотеката е и специјализираната библиотека со над 4000 книги и списанија за историјата и теоријата на филмот, како и 32500 прес-клипинзи. Кинотеката располага и со колекција на стари кинематографски апарати.

Архивските материјали, односно севкупната македонска филмска продукција (од 1905 година до денес), како и филмовите снимени од странски автори во Македонија во периодот до Втората светска војна, се чуваат во посебен оддел, во депоата на Кинотеката. Останатите филмски материјали се чуваат во кинотечните депоа во Хавзипашините конаци во с. Бардовци - Скопје.

Во согласност со донесената Одлука за утврдување на Националната класификација, при класификација на аудиовизуелните добра, формирани се групите: македонска филмска продукција, странска филмска продукција за Македонија, странска филмска продукција, телевизиска продукција, филмска документација и задолжителен архивски примерок. Во рамките на оваа поделба, натамошната класификација е разработена според карактерот на филмската продукција, како и според видот на носачот на записот. Класификацијата на придружната документација ги опфаќа сите типови пишана и фотографска документација, плакати, сценографски и костимографски скици и видеодокументација.

Во Кинотеката на Македонија постојат три оддели: Филмски архив или Оддел за заштита, чување и обработка на филмови и филмски материјали; Оддел за документација, составен од Одделение за пишана документација, фототека и библиотека; Оддел за јавна дејност, во кој е вградена и издавачката дејност на Кинотеката.

Одделение за прибирање, заштита, обработка и чување на филмови и филмски материјали

Во Филмскиот архив (Одделение за заштита, чување и обработка на филмови и филмски материјали) на Кинотеката на Македонија се собираат, чуваат, реставрираат, каталогизираат и обработуваат филмските материјали изработени првенствено на филмска, но и на видео лента. Во филмскиот архив се депонирани над 6000 наслови со 11041 копии (филмски наслови и документација), или 44363 ролни филмски материјал од националната, како и од странската продукција.

Филмски депоа

Одделение за пишувана и фотографска документација

Одделението за пишувана документација е задолжено да ги собира, заштитува и обработува пишуваната граѓа и придружната документација од областа на филмот: синопсиси, сценарија, книги на снимање и други

документи (авторски договори, договори за копродукции, лични документи на филмските автори и сл.). Досега, во овој оддел се собрани и обработени повеќе од 100000 единици на разни документи и материјали.

Депо за пишувана и фотографска документација

Фототека

Неразделен дел од филмското производство се и филмските фотографии, плакатите и другиот пропаганден материјал кој се чува во фототеката. Во неа се прибрани и обработени 37045 фотографии и 5142 плакати, како и 25005 примероци друг пропаганден материјал (каталози, програми, афиши, итн.). Тоа се вкупно 67192 единици - само од националната продукција. Исто така, фототеката при Кинотеката на Македонија располага и со голем број плакати и пропаганден материјал од странската продукција.

Во Одделот за музејски експонати се чуваат и изложуваат артефакти како што се камери, проектори и други сведоштва од областа на аудиовизуелните добра.

Музејски експонати

Библиотека

Во Кинотеката на Македонија постои и специјализирана библиотека за разни публикации (книги, периодика, списанија и сл.) од областа на филмската историја, теорија и естетика. Во библиотеката можат да се користат 3472 единични наслови на книги и списанија. Освен овие наслови, на располагање на сите заинтересирани, стојат и повеќе од 30000 исечоци (press clipping) од дневниот и периодичниот печат.

Библиотека

Одделение за истражувачка, издавачка и јавна дејност

Одделот за јавна дејност изведува активности од областа на презентирањето, промоцијата и прикажувањето на филмските материјали што ги поседува Кинотеката - преку издавање на филмови, филмски и други материјали, како и преку организирање на разни ретроспективни манифестации и изложби - како во државава така и во странство.

Киносала

Издавачка дејност

Меѓу другите активности на Кинотеката спаѓа и публикувањето и печатењето на разни публикации (книги, каталози, брошури) од областа на историјата и теоријата на филмот. Досега, Кинотеката има издадено дваесетина наслови. Кинотеката го издава и периодичното списание за историја, теорија и култура на филмот и другите уметности „Кинопис“, кое излегува двапати годишно. Освен тоа, од областа на електронското издаваштво, во 2000 година Кинотеката го издаде мултимедијалниот цд-ром „Векот на филмот во Македонија“, во 2004 година двд-едицијата со филмовите „Волча ноќ“, „Мис Стон“ и „Црно семе“, а во 2012 година двд-едицијата со дигитално реставрираните филмови на Столе Попов.

Заштита на аудиовизуелното наследство

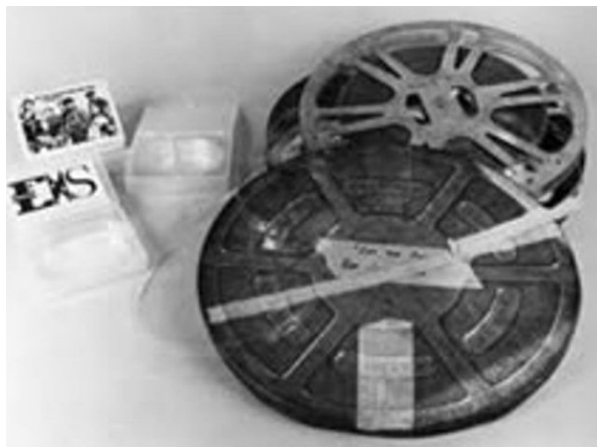
Заштитата на филмските материјали како севкупна дејност на еден филмски архив се состои од низа мерки и методи во реставрирањето и реконструкцијата на филмскиот материјал. Воедно, тука се подразбираат и превентивните мерки на заштита, односно чување на филмскиот материјал.

За долг живот на филмското дело се грижат единствено филмските архиви, кои преку реставрацијата и прикажувањето му го продолжуваат животот на филмот. Од гледна точка на филмската архивистика, во заштита

на филмскиот материјал основна цел е да се сочува изворниот филмски материјал.

Иако филмот може да биде хемиски и физички трошлив, тој е од постојан материјал, кој може да опстане повеќе од сто години, доколку се чува соодветно и се води прописна грижа за него. Веќе се покажа дека неговиот животен век е многу подолг од други носачи на слика и тон (како што се видеолентите, кои се развија по филмот. Дигиталните информации имаат вредност само доколку можат да бидат репродуцирани, а дигиталните носачи, исто така, се подложни на физички и хемиски уништувања, додека пак, самиот хардвер и софтвер, кои се неопходни за репродукција се подложни на застарување).

Во средината на XX век произведувачите на филмски материјали забрзано го напуштаа нитратот за сметка на триацетатот, и од економски и од практични причини. Како резултат на тоа, нитратниот филм набргу почна да се смета за „опасна материја“, што го поттикна уништувањето на нитратните филмови. Сега знаеме дека таквото уништување беше грешка. До осумдесеттите години на минатиот век и триацетатниот филм почна да го открива својот самоуништувачки винегар синдром (синдром на скиснување) и стана очигледно дека нитратниот филм, добро складиран и обработен, може да опстане многу подолго отколку што се сметаше (постојат ролни со преку 100 години старост кои се сè уште во добра состојба). Зачуваните нитратни копии се сè уште во многу добра состојба од послабите триацетатни копии направени пред само 20 или 30 години.

Приоритетна задача на Кинотеката на Македонија е чување, заштита и реставрација на аудиовизуелното наследство. Проектите за заштита и реставрација на аудиовизуелното наследство се многу специфични и скапи, зашто лабораториските процеси се реализираат во филмски лаборатории

во странство. Единствена институција во Република Македонија за заштита на аудиовизуелното наследство е Кинотеката, која досега во текот на своето повеќе од тридецениско постоење најпрофесионално се грижи за заштита на аудиовизуелното наследство.

Низа години аудиовизуелното наследство беше чувано на несоодветен начин. Пред три години севкупната национална филмска продукција е сместена во пет разладни комори опремени според светските стандарди со оптимални услови на чување со температура од 4-12C° и влажност на воздухот од 50%. Кинотека поседува и три современи депоа за чување и заштита на пишуваната документација.

Со реализацијата на овој проект, Кинотеката на Македонија стана центар за зачувување на богатиот аудиовизуелен материјал, а консеквентно и вистински пример за презентација и популаризација на нашето богато културно наследство.

Современи депоа за филмска лента

Заштита на аудиовизуелното наследство во случај на вооружен судир и природни непогоди

Аудиовизуелното наследство претставува значаен сегмент на националниот и културниот идентитет на македонскиот народ, индикатор преку кој се потврдува и афирмира во пошироката заедница на народи и држави, сведочејќи за сопственото постоење и творење со векови наназад. Поради тоа, неговата заштита е од огромното значење за нашата држава, но и за поширокиот спектар на европската и светска аудиовизуелна културна баштина.

Низ историјата, но и денес, сведоци сме на бројни елементарни непогоди и вооружени конфликти широм светот. Освен страдањата на луѓето и непотребната загуба на човечки животи, се загрозува и културното и историското богатство на народите, но и на целото човештво.

Двете светски војни во кои културното наследство неконтролирано се уништувало, ја зголемиле грижата на меѓународната заедница што резултирало со донесување на Конвенцијата за заштита на културното наследство во воен судир, во Хаг, во 1954 година, во рамките на УНЕСКО.

Вториот протокол од оваа конвенција е усвоен на 26 март 1999 г. во Хаг, на Конференција во организација на УНЕСКО и Владата на Кралството Холандија, со учество на претставници од 93 држави (74 држави - членки на Хашката конвенција од 1954 г. и 19 држави - набљудувачи), претставници на Црвениот крст и Меѓународниот комитет на „Синиот штит“.

Заштитата на аудиовизуелните добра не може да биде ефикасна доколку не се преземат мерки на национално и на меѓународно ниво, и тоа уште во мир, при што од особено значење е зајакнувањето на свеста за вредностите и свеста за потребите да се зачува културното наследство за идните генерации, и тоа особено во услови на елементарни непогоди, внатрешни вооружени судири кои се случуваат меѓу разни општествени групи (нации, класи, верски, етнички, социјални и др. групи) во рамките на една суверена држава и воени конфликти.

За таа цел, во 2004 година, во Република Македонија е донесен Законот за заштита на културното наследство. Кинотеката на Македонија како важна национална културна установа од широк општествен интерес и имател на заштитени добра, има должност да преземе неопходни подготвителни мерки за заштита од елементарни непогоди и вооружени судири (обезбедување документација за заштитените добра, подготовка за евакуација, планирање на итни мерки за заштита од пожар или рушење, набавка на опрема за заштита, определување на персонал, стручни и оперативни тимови, планирање на безбедносни мерки во случај на вооружен судир и др.).

Во согласно со наведеното, Кинотеката на Македонија поседува целосен систем на електронски уреди за заштита од кражби, систем на

алармни уреди за известување во случај на пожар, но презема и дополнителни мерки за заштита на аудиовизуелните добра. Секако, Кинотеката има потреба од стручна помош на надлежните институции за заштита и спасување во воспоставувањето на уште посеопфатен систем за заштита, како и одредување простор за дислокација на аудиовизуелното добро во случај на елементарни непогоди и воени конфликти.

Користена литература:

1. Едмондсон, Реј, *Аудиовизуелно архивирање: филозофија и принципи*, Кинотека на Македонија, Скопје, 2005.
2. Knežević, Srdjan (Uvod i izbor), *Film i istorija*, Institut za film, Beograd, 1987.
3. Knežević, Srdjan, *Film kao istorijski izvor - dosadašnja teorijska razmišljanja*, Institut za film, Beograd, 1987.
4. Македонски информациски центар. Достапно преку:
<http://www.maccinema.com>

Sunchica Veselinovska
NI Cinematheque of Macedonia, Skopje

ARCHIVING, PRESERVATION AND PROTECTION OF AUDIOVISUAL CULTURAL HERITAGE IN MACEDONIA

Abstract: This paper will review the film archives and the films in Macedonia in general. Special emphasis will be placed on the activities related to preservation of audiovisual cultural heritage in Cinematheque of Macedonia. An attempt is made to define the term audiovisual cultural heritage.

Key words: audiovisual goods, film, archive, protection.

Definition of the term audiovisual heritage

The moving pictures and recorded sound that expresses the cultural achievement of one nation, as a record of history and everyday life, determines the term audiovisual heritage.

Audiovisual goods

- (1) Audiovisual goods include: original material and tone copy of feature, documentary, animated, experimental and alternative film and other audiovisual works, presented in form of connected moving images with or without sound, regardless of the medium, intended for public display.
- (2) Audiovisual goods encompass also the accompanying materials related to the motion pictures, such as written documentation, scripts, book of shooting, stage design and costume sketches, costumes, stage design props, microfilms, photographs, slides, posters and other advertising material, as well as the mandatory sample, which is submitted to the parent institution.

Audiovisual archiving

History of film archives

Accumulation and transfer of memory from one generation to another is permanent motivation of human society. But the twentieth century is marked by new, technological form of memory - sound recording and moving image.

In the early twentieth century it was thought that the sound recordings and moving images have a certain value. A British newspaper from that time notes the dilemma: The film is neither a print nor a book, nor ... in fact, anyone could say what the film is not, but no one can say what the film really is. The situation is not fully sorted in folders. The real trouble is that no one could say to which folder the film belongs to." (Edmondson 2005: 107).

When in 1898 Boleslas Matuszewski indicated the value of film as a new historic source and the necessity and the importance of its preservation, he probably did not dream of the extent the film archiving will develop. Later, all those movie lovers, collectors, activists from the pioneer period of the history of the archive movement, probably did not believe that they were building the foundations of movie archives, without which the current history of world culture and art could not be imagined.

Therefore, the General Assembly of UNESCO on October 27, 1980 at the congress in Belgrade adopts a document with Recommendations for storage, conservation and preservation of moving images. This document gives the audiovisual archiving and protection of moving images a complete and comprehensive status, as well as high universal cultural legitimacy. Thus, film archiving will reach the level of profession, with its own indigenous living and its own philosophy. The main function of the audiovisual archive is collection, documentation, management, protection, preservation and enabling access and usage of the collection.

History of film in Macedonia

Film production in Macedonia started spontaneously in the early XX century, as an individual experiment of individuals, who were fascinated by the motion pictures, as a new medium. In 1905, only a decade after the appearance of the film, brothers Janaki and Milton Manaki with their 35 mm film camera "Bioscope No. 300", made the first film footage, not only in Macedonia, but also in the Balkans.

This pioneer feat of the Manaki brothers will be continued by Arsenij Jovkov, who in 1923 shot the movie "Macedonia in pictures" with clearly defined sense of national cinematography.

Still, what created the phenomenon called movie was the spirit of the film pioneers: Drnkov, Miladinov, Pop Stefanija and others. In Macedonia the case was the same. The visions of the pioneers soon became reality, so after the World War II institutions were established, which stimulated organized film production. It was the true beginning of the institutional period in the development of the Macedonian cinematography.

It was in those times that institutions were established, that for long will be the pillars of this branch in all its segments: Vardar Film, Makedonija Film, Institute for Scientific-educational Film, Faculty of Dramatic Arts, City Cinema, Cinematheque of Macedonia... The Macedonian Television could not be ignored as well, as its huge body of work has played a major role in the design of our visual awareness.

Cinematheque of Macedonia

On April 29, 1974 Law for establishment of the Cinematheque of Macedonia was passed. Officially, the Cinematheque began its work in 1976, as an institution of special interest for the Republic of Macedonia, with the task to collect, process, store, protect and present films and film materials with particular artistic, cultural, scientific, historical and other social significance.

In order to realize the above-defined activity, Cinematheque of Macedonia is fully funded by the Ministry of Culture of the Government of the Republic of Macedonia. Cinematheque of Macedonia is a member of the International Federation of Film Archives (FIAF) and the Association of European Cinémathèques (ACE).

Cinematheque of Macedonia has a fund of more than 15,000 film prints, more than 72,000 pieces of promotional material, photos and posters, and more than 100,000 written documents. Within the Cinematheque there is a specialized library with over 4,000 books and journals on the history and theory of film and 32,500 press clippings. The Cinematheque has a collection of old cinematographic equipment.

Archive materials, i.e. the overall Macedonian film production (1905 onwards), as well as the films made by foreign authors in Macedonia during the Second World War, are stored in a separate section at the Cinematheque depots. Other film materials are stored in depots in the Havzipasha lodgings in the village of Bardovci - Skopje.

In accordance with the Decision to establish national classification, with regards to the audiovisual goods, the following groups are defined: Macedonian film production, foreign film production for Macedonia, foreign film production, television production, film documentation and mandatory archival

copy. Within this classification, further classification is developed according to the nature of film production, as well as the type of medium. Classification of accompanying documentation covers all types of written and photographic documentation, posters, stage design and costume sketches and video documentation.

There are three departments in the Cinematheque of Macedonia: Film archives or Department for protection, storage and processing of films and film materials, Department for documentation, composed of units for written documentation, photo-library and library; Department of public affairs, which incorporates the publishing activity of the Cinematheque.

Department for collection, protection, storage and processing of films and film materials

The Film archives (Department for protection, storage and processing of films and film materials) of the Cinematheque of Macedonia collects, protects, restores, catalogs and processes film material, produced mainly on film, but also on film tape. In the Film archive over 6,000 titles in 11,041 copies (films and documentation), or 44.363 rolls of footage from national and foreign production are deposited.

Depot for film

Department for written and photo-documentation

The Department for written documentation collects, protects and processes the written documentation related to films: synopses, screenplays, shooting scripts and other documents (copyright agreements, co-production agreements, personal papers of filmmakers, etc.). Until now, this department has more than 100.000 units of various documents and materials.

Depot for written and photo-documentation

Photo-library

Film photographs, posters and other promotional materials, as an integral part of film production, are kept in the photo-library. 37.045 photos and 5.142 posters, as well as 25.005 copies of other advertising material (catalogs, programs, etc.) are stored and processed there. It makes a total of 67.192 units - national production only. The photo-library of the Cinematheque of Macedonia has a large number of posters and promotional materials of foreign production as well.

The Department for museum exhibits stores and displays artifacts such as cameras, projectors and other evidence related to audiovisual goods.

Museum exhibits

Library

The Cinematheque of Macedonia has a specialized library for various publications (books, periodicals, magazines, etc.) related to film history, theory and aesthetics. The library has 3.472 titles of books and journals. Besides these titles, more than 30.000 clips (press clipping) of the daily and periodical press are made available to anyone interested.

Library

Department for research, publishing activity and public affairs

The Department for public affairs conducts activities related to presentation and promotion of the film material owned by the Cinematheque - publishes movies, film and other materials, organizes various events and retrospective events and exhibitions - in the country, as well as abroad.

Publishing activity

Publishing and printing of various publications (books, catalogs, brochures) in the field of history and film theory is among the activities conducted by the Cinematheque. So far, the Cinematheque has published twenty titles. The Cinematheque also publishes the periodical magazine for history, theory and culture of film and other arts "Kinopis", which comes out twice a year. Moreover, in the field of electronic publishing the Cinematheque in 2000 released the CD-ROM "The Century of the film in Macedonia", in 2004 - the DVD edition of the movie "Night Wolf", "Mis Ston" and "Crno Seme" and in 2012 the DVD edition with the digitally restored films by Stole Popov.

Protection of audiovisual heritage

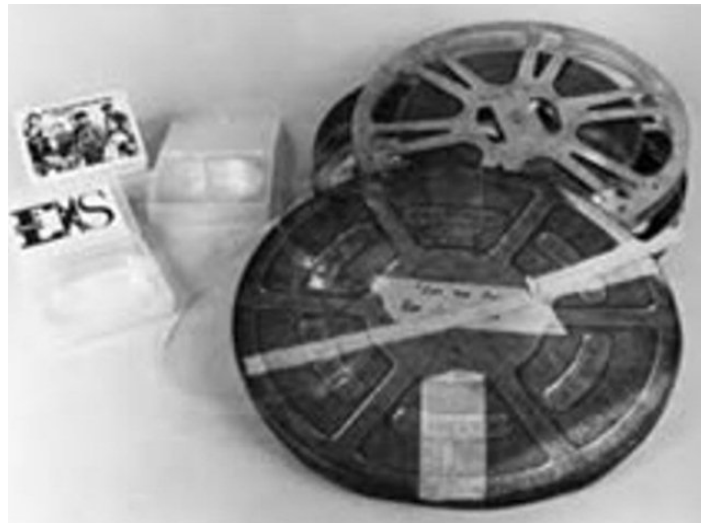
The protection of film material, as a comprehensive activity, is comprised of different measures and methods related to restoration and reconstruction of film material. The preventive activities for protection, or storage of film material are a part of this process as well.

The film archives are the only ones responsible for the longevity of the film works, and they do that through restoration and showing of films. Seen through the perspective of archiving of films, the main purpose of the protection of film material is to preserve the originals of film footage.

Although the film can be chemically and physically frangible, it is made of permanent material that can survive for more than a hundred years, if adequately stored and taken care of. It is already proven that its lifespan is much longer than the lifespan of other carriers of picture and sound (such as videotapes, which were developed after the film). Digital information has value only if it can be reproduced and digital carriers are also subject to physical and chemical destruction, while the hardware and software necessary for reproduction get outdated.

In the middle of the XX century the producers of motion picture materials rapidly abandoned nitrate, in favor of triacetate, due to economic and practical reasons. Consequently, the nitrate film soon was considered a "hazardous substance" that prompted the destruction of nitrate films. Now we know that this destruction was a mistake. By the eighties of the last century the triacetate film as well began to reveal his self-destructive "vinegar syndrome" (syndrome of release of acetic acid), so it became apparent that the nitrate film, well stored and processed, can survive much longer than it was thought (there are rolls over 100 years old, that are still in good condition). The surviving nitrate

prints are still in better condition than the triacetate copies, made up just 20 or 30 years ago.

Priority task of the Cinematheque of Macedonia is storage, protection and restoration of audiovisual heritage. The projects for protection and restoration of audiovisual heritage are very specific and expensive, since laboratory processes are realized in film laboratories abroad. The Cinematheque is the only institution in the country responsible for protection of audiovisual heritage, and for over three decades it protects the audiovisual heritage in the most professional manner.

For many years the audiovisual heritage was kept inappropriately. Three years ago the whole national film production was located in five cooling chambers equipped according to international standards, with optimal storage conditions at a temperature of 4-12°C and humidity of 50%. The Cinematheque owns three modern depots for storage and protection of the written documentation.

This project made the Cinematheque of Macedonia a center for preservation of the rich audio-visual material, and consequently a real example for presentation and popularization of our rich cultural heritage.

Modern depots for film tracks

Protection of audiovisual heritage in the event of armed conflict and natural disaster

Audiovisual heritage is an important segment of the national and cultural identity of the Macedonian people, an indicator of their confirmation and affirmation within the broader community of nations and states, which for centuries testifies about their own existence and creation. Therefore, its protection is of great importance for our country, but also for the wider European and global audiovisual cultural heritage.

Throughout history, to the present time, we have witnessed numerous natural disasters and armed conflicts around the world. Apart from human suffering and unnecessary loss of human lives, the cultural and historical heritage of nations and of mankind is threatened.

The two world wars, during which there was uncontrollable destruction of cultural heritage, increased the concern of the international community, which resulted in the adoption of the Convention for the Protection of Cultural property in the Event of Armed Conflict, in The Hague, 1954, under UNESCO.

The Second Protocol to the Convention was adopted on March 26, 1999, in the Hague, at the conference organized by UNESCO and the Government of the Netherlands, with participation of representatives from 93 countries (74 countries - members of the 1954 Hague Convention and 19 states - observers), representatives of the Red Cross and the International Committee of the Blue Shield.

The protection of the audiovisual goods could not be effective unless appropriate measures are undertaken at national and international level. This should be initiated during peace times, with particular emphasis placed on strengthening the awareness of values and awareness of the need to preserve the cultural heritage for future generations, especially in the event of natural disasters, internal armed conflicts occurring between different social groups (nations, classes, religious, ethnic, social and other groups) within a sovereign state, as well as during military conflicts.

Therefore, in 2004 the Republic of Macedonia adopted the Law for protection of cultural heritage. The Cinematheque of Macedonia, as an important national cultural institution of broad social interest and owner of protected goods, has the duty to undertake the necessary precautionary measures for protection in the events of natural disasters and armed conflicts (provision of documentation for the protected goods, preparation for evacuation, planning of emergency measures for protection in case of fire or demolition, procurement of protection equipment, determining personnel, professionals and operational teams, planning of security measures in the event of armed conflict, etc.).

Accordingly, the Cinematheque of Macedonia has a complete system of electronic devices to protect against theft, system of alarm devices for notification in case of fire, but it also undertakes additional measures for protection of the audiovisual goods. Nevertheless, the Cinematheque needs professional help from competent institutions for protection and rescue, so it can establish a more comprehensive system of care, and determine the space for dislocation of audiovisual goods in case of natural disasters and armed conflicts.

References:

1. Едмондсон, Реј, *Аудиовизуелно архивирање: филозофија и принципи*, Кинотека на Македонија, Скопје, 2005.
2. Knežević, Srdjan (Uvod i izbor), *Film i istorija*, Institut za film, Beograd, 1987.
3. Knežević, Srdjan, *Film kao istorijski izvor - dosadašnja teorijska razmišljanja*, Institut za film, Beograd, 1987.
4. Македонски информациски центар. Достапно преку: <http://www.maccinema.com>

Крсте БОГОЕСКИ
УКИМ – Природно-математички факултет - Скопје
Институт за етнологија и антропологија

НЕКОИ СТРАТЕШКИ ПРИОРИТЕТИ ВО ЗАШТИТАТА НА МУЗЕЈСКИТЕ ДОБРА ВО МАКЕДОНИЈА

Апстракт: Отсуството на стратегија и акциски план за реализација во музејските установи на Република Македонија влијае на многу негативности во вршењето на задачите поврзани со музејските добра. Тоа особено е важно кога се во прашање десетте агенсии за деградација и уништување на тие добра. Затоа е неопходно утврдување на стратегија и акциски план кои ќе гарантираат соодветна заштита на музејските добра.

Клучни зборови: музејски добра, стратегија, агенсии, ризик

Првата од трите главни музеолошки функции - заштитата бара посебен методолошки пристап и употреба на технички средства кои ќе обезбедат подолготрајно зачувување на носителите на информации – музејските предмети (Maroevic 1993). Во сферата на заштитата на музејските добра од големо значење е кодексот на стручната етика, кој ги обврзува музејските институции и стручните лица да преземаат активности во зачувувањето на предметите и информациите што тие ги носат.

Чувањето на музејските добра како превентивна конзервација опфаќа комплекс активности за да се забави расипувањето или да се спречи оштетувањето на тие добра. Чувањето опфаќа контрола на средината и на условите за користење и може да вклучува третман за одржување на некој предмет, колку што е можно, во непроменлива состојба.

Чести се заканите за деградација и уништување на предметите или збирките од природни или човечки фактори. Затоа е потребно да се идентификува заканата за музејските предмети, да се анализира ризикот и да се преземаат мерки за отстранување или ублажување на последиците од

таквите закани преку превентивни стратегии и акции, за што е потребно познавање на стандардите за зачувување на музејските добра. Познати се десетте главни агенси за деградација и уништување на културните добра во музеите (СЦИ 2009), кои во однос на појавата може да бидат постојани, спорадични и ретки, а во однос на интензитетот катастрофални, тешки и постепени.

Во текстот што следи ќе ги разгледаме десетте причинители за деградација и уништување на музејските добра.

1. *Физичка сила* (удар, шок, вибрација, притисок и абразија. Особено место заземаат земјотресите и војните.

Изворите и интензитетот на силите може да бидат: катастрофални (земјотрес, војна, катастрофа при транспорт, опасно екстремно ракување, рушење на под, рушење на покрив); работни сили (ракување, пренос во објектот, превезување, гравитациски товари, конструкциски вибрации, евакуација); и Кумулативни сили (ракување, превоз, гравитација).

2. *Кражби и вандализам*

Во музејската практика на дејствување присутна е појавата на кражби и вандализам врз музејските предмети и примероци. Затоа е неопходно соодветно обезбедување на колекциите во изложбениот простор, во депоата и на други места. Во таа смисла, надзорот преку физичко набљудување или преку употреба на технички средства ќе обезбеди заштита на музејските добра.

3. *Дисоцијација*

Дисоцијацијата како појава во музеите е последица на загуба на предмет или загуба на податоци поврзани со предметот или, пак, губење на способноста за повраток или за поврзување на предметот и податоците. Дисоцијацијата може да биде последица на два вида манифестации: активност и недостиг на активност. Првото е, дејствување, но несоодветно, односно неблаговремено внесување на податоците, нечитко, неточно и сл.. Второто е недејствување, односно не се создава документација за културните добра во музеите. Документацијата е суштинска за сите аспекти на музејските активности. Колекциите без соодветна документација не се вистински музејски колекции.

4. *Пожар*

Пожарот нанесува непоправливи штети врз музејските добра. Посебно внимание треба да се посвети врз исправноста на техничките средства и обученоста на вработените во музејот за одговор на појавата на пожар.

5. Вода

Штетите што водата може да ги направи врз музејските колекции, исто така, може да бидат големи. И во овој случај неопходни се посебни планирања и обука на вработените за одговор на таква појава.

6. Штетници (инсекти, микроби, глодари, птици и лилјаци)

Познавање биологијата на штетниците, еколошките фактори и технолошкиот одговор за спречување на штетите врз културните и природните добра во музеите.

7. *Загадувачи* - три начини на влијание: преку загаден воздух, особено од индустриски објекти и од автомобили, потоа, преку пренесено загадување со контакт со загаден предмет и однатре, вроден, во зависност од составот на материјалот од кој е направен предметот.

8. *Светлото, ултравиолетовото и инфрацрвеното*, се причинители за постепено и на долг рок оштетување на предметите. Во зависност од видот на материјалот од кој се направени предметите и степенот на изложеност на тие предмети може да биде различен и блескавото светло како прифатливо може да биде изразено во три форми, и тоа: 50/150/300 лукса, додека УВ не смее да надмине 75 $\mu\text{w}/\text{lm}$.

9. *Некоректната температура* може да придонесе за забрзување на процесот на деградација на материјалот од кој се направени колекциите. Особено се штетни променливите температури во кои се наоѓаат предметите. Идеално би било доколку се обезбедат услови на температура од 18 – 22°C.

10. *Некоректната релативна влага*, исто така, е еден од агенсите за деградација на материјалот од кои се направени предметите. Оптимални услови за предметите може да се обезбедат доколку се 50 – 60%)

Можат ли музеите во Македонија да одговорат на заканите од деградација на материјата и вредностите што ги носат музејските добра? Според степенот на опременост со технички средства, според оспособеноста за вршење на вистинската музеолошка функција - заштитата и според приоритетите што си ги поставуваат институциите, но и локалните и централната власт, не можат во целост да одговорат на заканите (К.В., В.М., З.А.-В. 2010:). Која институција може да ја контролира микроклимата во депоата и во изложбениот простор? За надминување на состојбите поврзани со заштитата на културните добра во музеите на Македонија потребно е оформување на стратегија, чии елементи ќе произлегуваат од предходно изложеното.

Ако сакаме да ја дефинираме стратегијата, можеме да кажеме дека таа претставува долгорочно планирање, кое опфаќа физички, финансиски,

филозофски и образовни цели на одредена организација. Во неа се содржани приоритетните аспирации на долг рок и утврден акциски план за нивно остварување.

Во досегашниот период на дејствување на музеите во Република Македонија присутно е отсуство на долгорочен стратешки план за работа на институциите на планот на заштитата на колекциите, кој ќе содржи: одговорност за лидерство, поставување на стандарди, редовни советувања и тренинзи, како и промена на приоритетите за работа.

Стратегијата треба да има две насоки, и тоа:

- кон внатре, во музејските институции и
- кон надвор, кон одговорните на локалната или на централната власт.

КОН ВНАТРЕ - во музејските институции

Стратешка определба е *процена на ризикот* врз културните и природните добра во музеите на Македонија.

Основна алатка за донесување правилни одлуки за заштита на предметите и колекциите од голем број ризици кои може да ја загорзат нивната состојба и безбедност е процената на вредноста, односно процената на значењето (Significance 2.0., 2010).

Управувањето со ризик се занимава со идентификација, анализа, евалуација и проценка на заканите за предметите или збирките од природни или човечки фактори. Напред ги спомнавме десетте агенсии кои може да ги загорзат музејските добра.

Стратешка определба - *фазна дигитализација*

Фазната дигитализација на културните добра во музеите на Македонија треба да се врши во согласност со Правилникот за формата, содржината, начинот на водење на влезната книга, книгата на инвентар, излезната книга, картотеката и другите видови на музејска евиденција и документација („Службен весник на РМ“ бр. 72/06)

Стратешка определба - *тродиманзионална технологија*

Употребата на тродимензионална технологијата во документирањето, во конзервацијата и реставрацијата на недвижното и движното културно наследство е значајна потреба.

Стратешка определба - *техничка опременост*

Неопходно е обезбедување на институциите со современа опрема за следење и регулирање на микроклимата.

Стратешка определба - обука

Тоа се однесува на стручните лица, особено на кустосите за да не се случи дисоцијација на предметите и вредностите што тие ги носат. Недостигаат курсеви и проекти за сознанија на можните извори на оштетување на културните добра во музеите за да можат да одговорат на предизвикот.

Стратегија - контрола (за разни форми и нивоа на дејствување во музеите)

Ова стратегија треба да содржи контрола на степенот на вршење на стручната работа, систем на набљудување и контрола и спречување на крајби и вандализам (заштита, откривање, одговор, обнова (повраток).

Стратешка определба - планови за дејство во вонредни состојби

Ажурирањето на плановите за дејство во вонредни состојби е еден од приоритетите. Во таа смисла, потребна е ревизија на плановите, помош и изработка.

Стратешка определба - вежби и симулации

Вежбите и симулациите треба да се насочени кон проценка на ризикот, кон одговор на вонредни состојби.

Стратегија - соработка со институции

Соработка со институции кои се занимаваат со заштита на луѓе и материјални добра (Центарот за управување со кризи, Дирекција за заштита и спасување, полицијата, војската)

КОН НАДВОР - кон одговорните на локалната или на централната власт:

Стратегија - државна политика

Потребата за државна политика за процедура во вонредни состојби во културните институции е актуелна. Исто така, доизградбата на законодавството поврзано со заштитата на културното наследство влегува во приоритетите. Во таа смисла е и контролата на имплементација на законите и прописите. Посебно место треба да заземат фондовите (средства за превенција и за дејство во вонредни состојби).

Стратегија - насочување на средства

Насочување на средствата и други ресурси кон внатрешната музејска дејност. Треба да се намали активноста на истражувачко-прибирачка дејност, а да се зголеми активноста и ресурсите кон внатрешната музејска дејност, особено кон заштитата на културните добра.

Не е приоритет создавање на нови музејски и галериски институции, туку оспособување на постојните за успешно вршење на задачите според меѓународните стандарди.

Стратегија - *континуитет во лидерството*

Погубно за музејските институции е честото менување на раководните кадри од политички причини

Заклучок:

Во досегашната практика на вршење на музејските дејности во Република Македонија недостига утврдена стратегија за развој на секоја установа. Затоа е неопходна изработка на стратегија со приоритети за заштита на музејските добра со акциски план за реализација на предвидувањата. Исто така, потребен е активен пристап на раководните лица во музеите за спроведување на меѓународните стандарди за заштита на музејските добра. Особено е важно почитувањето на Кодексот на стручната етика во доменот на заштитата на музејските добра. Посебно е важно менувањето на односот на локалната и централната власт кон прашањето на заштита на музејските добра.

Користена литература:

1. Bogoeski K.; Mihajlova B.; Aleksoska - Bacheva Z. 2012: (Risk Assessment of Cultural and Natural Heritage in the Museums in Macedonia. (*Risk Assessment of Cultural and Natural Heritage in the Region of South East Europe*. Nis.)
2. CCI 2009 (Canadian Conservation Institute's: *Ten Agents of Deterioration*.)
3. Maroevic I. 1993: (*Uvod u muzeologiju*. Zagreb.)
4. *Significance 2.0. 2010 (a Guide to Assessing the Significance of Collections*, Canberra, Australia, by Roslyn Russell; Kylie Winkworth)

Krste BOGOESKI
Sts. Cyril and Methodius University – Skopje
Institute of Ethnology and Anthropology

SOME STRATEGIC PRIORITIES FOR PROTECTION OF THE MUSEUM GOODS IN MACEDONIA

Abstract. Lack of strategy and action plan for the museums in Republic of Macedonia has its contribution to the failures to perform the tasks related to the museum goods efficiently. This is of particular importance in relation to the ten agents of deterioration and destruction of the goods. Therefore, bringing a strategy and an action plan is a necessity, so appropriate protection of the museum goods is guaranteed.

Key words. museum goods, strategy, agents, risk.

The first of the three main museological functions – protection, requires special methodological approach and use of technologies which will ensure durability of the protection of the information carriers – the museum goods (Maroevic 1993). In the sphere of protection of museum goods, of particular importance is the Codex of professional ethics, which binds the museums and the professionals to undertake activities for preserving of the goods and the information they carry.

Preservation of the museum goods, as preventive conservation, entails set of activities for slowing down the deterioration or prevention of the destruction of these goods. The preservation includes control of the environment and the usage conditions, and can also include treatment for maintenance of certain object in its original state, as much as possible.

The threats for degradation and destruction of the objects and the collections by natural or human factors are not uncommon. Therefore, it is necessary to identify these threats, to analyze the risk and to undertake measures for

elimination or alleviation of the consequences, through preventive strategies and actions. This demands knowledge of the standards for protection of the museum goods. The ten main agents of deterioration and destruction of cultural goods in the museums are well known (CCI 2009). With regards to their occurrence they can be permanent, sporadic or rare, and with regards to the intensity they can be catastrophic, severe or gradual.

This article will draw upon the ten causes for deterioration and destruction of museum goods:

1. *Physical forces* (impact, shock, vibration, pressure and abrasion). Of the most important are earthquakes and war.

The sources and intensity of physical force can be: Catastrophic (earthquake, war, shipment disaster, extreme handling hazards, roof collapse, floor collapse); Working forces (handling, transit (in-house), shipment, gravitational loads, construction vibration, excavation); and Cumulative forces (handling, shipping, gravity).

2. *Thieves and Vandals*

Thefts and vandalism over the museum goods and artifacts is ever present in the museum practice. Therefore, appropriate security system for the collections in the exhibit space, depots and other areas is a necessity. Observation by physical monitoring or other security equipment will ensure protection of the museum goods.

3. *Dissociation*

Dissociation, as a phenomenon in the museums, results in loss of objects, or object-related data, or the ability to retrieve or associate objects and data. Dissociation can be caused either by an action or by a failure to act. The former refers to inadequate action, for example recording object and collection data in an illegible or ambiguous manner etc. Failures to act can cause dissociation directly. For example, collection-related data are not transcribed or migrated to ensure continued accessibility – proper data management is essential for all spheres of museum functioning, and any collection without adequate documentation is not a real museum collection.

4. *Fire*

Fire causes irreversible damage to the museum artifacts. Special attention should be paid to keeping the fire protection systems in good working order and training of museum staff for fire response activities.

5. *Water*

The damage to the museum collections, caused by water, can also be great. In this case special planning and training of staff for response are essential as well.

6. *Pests*(insects, microorganisms, rodents, birds and bats)

Knowledge is needed in the pests' biology, environmental factors and technological response for prevention of the damage over cultural and natural goods in the museums.

7. *Pollutants*

There are three modes of action for pollutants to reach objects: airborne pollutants, especially from industry and cars; pollutants transferred by contact with polluted object and intrinsic pollutants, where the pollutant already exists, as part of the materials composing the object.

8. *Light, Ultraviolet and Infrared*

These cause gradual long-term damage of the objects. Depending on the material composing the objects the degree of their exposure can vary - the acceptable incandescent light can have 50/150/300 lux, while the UV light should be maximum 75 $\mu\text{w}/\text{lm}$.

9. *Incorrect Temperature*

This can contribute to the acceleration of the process of degradation of the materials composing the objects. The temperature variation is particularly harmful. Ideally, the objects should be kept in an environment of 18-22°C.

10. *Incorrect Relative Humidity*

It is also one of the agents for degradation of the materials composing the objects. The optimal humidity for the artifacts is 50-60%.

Can museums in Macedonia give proper response to the threats for degradation of the matter and the value that the museum goods carry? Having in mind the technical equipment, the capacities to perform protection, as the first and foremost function of the museums, and the priorities of the institutions, the local and the central authorities, the museums could not give proper response to the threats (K.B., B.M., Z.A.-B. 2010:). Which institution could control the microclimate of the depots and the exhibit space? To improve the situation with the protection of the cultural goods in the museums in Macedonia, it is necessary to bring strategy, which elements will be in accordance with the above mentioned.

If the term *strategy* is to be defined, we can say that it represents long-term planning, and setting physical, financial, philosophical and educational goals of certain institution. It entails long-term priority aspirations, as well as action plan for their realization.

In the former period there was evident lack of long-term strategy for operation of the institutions in the field of protection of the collections, which should encompass: responsibility and leadership, setting of standards, regular training and consultation, and change of priorities.

The strategy should be two-directional:

- Inwards, towards the museum institutions and
- Outwards, towards the responsible authorities in the local or central government.

INWARDS, towards the museum institutions

Assessment of the risk to the cultural and natural goods in the museums is a strategic determinant.

Basic tool for bringing the right decisions for protection of the objects and collections from many of the risks to their condition and safety is assessment of their values and meanings (Significance 2.0., 2010).

The risk management deals with identification, analysis, evaluation and assessment of the threats to the objects or collections of natural or human factors. We mentioned previously the ten agents which can be threat for the museum goods.

Strategic determinant – *phase digitization*

Phase digitization of the cultural goods in the museums in Macedonia should be performed in accordance with the Regulative for standardization and documentation of the museum material, Official Gazette of RM, No. 72, June 2006.

Strategic determinant – *3D technology*

The use of 3D technology in the documentation, conservation and restoration of movable and immovable cultural heritage is an important need.

Strategic determinant – *technical capacities*

The institutions need to be equipped with modern technology for monitoring and regulation of microclimate.

Strategic determinant - *training*

This refers to the training of the professionals, especially the curators, to prevent the dissociation of the objects and their values. There is lack of training courses and projects for the advances in the field of research of sources of destruction of cultural goods in the museums, which would enable responding properly.

Strategy - *control* (for various forms and levels of activities in the museums)

This strategy should include control of the professional performance, monitoring system, and control and prevention of theft and vandalism (protection, detection, response, reconstruction (recovery)).

Strategic determinant - *plans for action in emergencies*

Update of the plans for action in emergencies is one of the priorities. In this sense it is necessary to revise the plans.

Strategic determinant - *exercises and simulations:*

Exercises and simulations should be directed towards the risk assessment and response in emergencies.

Strategy - *cooperation with institutions*

The cooperation should target other institutions that deal with protection of civilians and material goods (Crisis Management Center, Protection and Rescue Directorate, the Police, the Army).

OUTWARDS, towards the responsible authorities in the local or central government:

Strategy - *state policy*

There is an actual need for policy and procedure for action in emergencies in the cultural institutions. One of the priorities is to further define the regulative related to the cultural heritage protection, but also to control the implementation of the laws and regulations in this sense. Special attention should be placed to the funds (the available assets for prevention and action in emergencies).

Strategy - *allocation of finances*

The allocation of financial assets and other resources should be directed more towards the internal museum activities, especially the protection of the cultural goods, and less towards the research and collection activities.

Creation of new museums and galleries would be lower priority, compared to the restoration of the current institutions and their adjustment to performing their tasks in accordance to the international standards.

Strategy - continuity in leadership

The constant changes of the management team in the museum institutions, driven by politics, could be detrimental for their functioning.

Conclusion:

The current practice of museum activities in Republic of Macedonia lacks strategy for development of each institution. Therefore, bringing a strategy for protection of the museum goods that sets priorities and is supplemented by an action plan is an imminent need. The management of the museums should undertake pro-active approach to implement the international standards for protection of the museum goods. The respect of the provisions of the Codex of professional ethics in the field of protection of the museum goods is of particular importance. It is important that the attitude of the local and central government towards the issue of protection of the museum goods is changed.

Bibliography:

1. Bogoeski K.; Mihajlova B.; Aleksoska - Bacheva Z. 2012: (Risk Assessment of Cultural and Natural Heritage in the Museums in Macedonia. (*Risk Assessment of Cultural and Natural Heritage in the Region of South East Europe*. Nis.)
2. CCI 2009 (Canadian Conservation Institute's: *Ten Agents of Deterioration*.)
3. Maroevic I. 1993: (*Uvod u muzeologiju*. Zagreb.)
4. *Significance 2.0. 2010 (a Guide to Assessing the Significance of Collections*, Canberra, Australia, by Roslyn Russell; Kylie Winkworth)

Јован РИСТОВ
Национален конзерваторски центар
1000 Скопје, ул. „Јосиф Михајловик” бр. 7

НОРМАТИВНА РАМКА ЗА ОСТВАРУВАЊЕ НА ГРИЖАТА ЗА МУЗЕЈСКИТЕ ДОБРА – ПРЕВЕНТИВНА ЗАШТИТА

Апстракт. Овој прилог е критички осврт на нормативната рамка за остварување на грижата за музејските добра во Република Македонија, со акцент врз уреденоста на односите и примената на нормативните решенија за превентивното дејствување на надлежните субјекти. Во тој поглед, сè уште постојат отворени прашања од начелна природа. Тие, пак, предочуваат дека националниот систем за заштита на музејските добра е оптоварен со односи, состојби и појави што имаат сериозно влијание врз неговото ефективно функционирање. Клучни зборови: идентификација, евиденција, валоризација, ревалоризација, заштита.

Темата на овој форум и називот на овој прилог, колку и да се јасни сами по себе, сепак, во основа, не ја исклучуваат потребата од дополнителни објаснувања, во облик на кусо воведно задржување на некои начелни прашања во врска со нив. Станува збор, пред сè, за комплексот прашања поврзани со *идентификацијата на субјектите и објектот на заштитата*, од една страна, но и за *идентификацијата на содржините на заштитата*, од друга страна, гледано од аспект на *постојната нормативна рамка* и нејзината *практична примена*. Секое од тие прашања заслужува многу поголемо внимание од тоа што го дозволуваат околностите во оваа пригода.

Идентификација на музејските субјекти

Прашањето за идентификацијата на музејските субјекти, колку и да изгледа чудно на прв поглед што овде се издвојува како такво, сепак, реално гледано, денес и натаму претставува отворен проблем. Неговата

актуелност се должи повеќе на недоследната примена на важечките прописи отколку на отсуството на соодветна нормативна рамка.

Имено, денес и овде, ние зборуваме за *музеите во Македонија*, што треба да значи дека го имаме апсолвирано прашањето за *идентификацијата на музејските субјекти*, кои се во фокусот на нашето внимание. Меѓутоа, дали е тоа токму така? Поточно, што сè подразбираме под синтагмата *музеи во Македонија* и дали секој од нас под тој поим ги подразбира истите содржини? Со други зборови, која и каква е структурата на *музејската мрежа во Република Македонија* и зошто е важно да се знае тоа?

Прашањето за *идентификацијата на музејските субјекти* е повеќеслојно, со оглед дека опфаќа неколку нивоа на идентификација. Така, кога зборуваме за *музеите во Македонија*, имаме предвид дека таа синтагма, како генерички поим, ги опфаќа исклучително *правните лица, јавни и приватни, регистрирани за вршење на музејската дејност*, кои ја имаат добиено неопходната *акредитација од Министерството за култура*, во смисла на *Законот за културата* од 1998 година¹ и *Законот за музеите* од 2004 година.² Значи, станува збор за две различни правни категории, во предметниот закон издвоени како посебни видови *музејски субјекти*. Тоа се *музејските установи*, од една страна, и *музеите во состав*, од друга страна. Првите се самостојни правни субјекти од областа на културата, со својство на *правно лице*, а вторите - несамостојни, со статус на *посебна организирана единица* во рамките на друго *правно лице*, од која било област. Притоа, и едните и другите можат да бидат *јавни или приватни*, според нивниот основач, како и *општи или специјализирани*, според нивниот предмет на работа, со тоа што во категоријата *музејска установа* спаѓаат: *музеите, самостојните музејски збирки, галериите и самостојните галериски збирки*, доколку се регистрирани за вршење на *музејска дејност* (член 4 став 2 од Законот за музеите). Патем, треба да се нагласи дека, според Законот за културата, *галериите, уметничките збирки и слични јавни и приватни установи* се јавуваат и како носители на *галериската дејност*, што е сродна, но и различна од *музејската дејност* (член 52). Покрај тоа, *јавните музејски установи* можат да бидат *национални или локални* (општински, градски, регионални), а како такви, само тие се во улога на *надлежни установи за заштита на движното културно наследство* од соодветниот вид. Во случајот, ако овие нивоа на идентификација на музејските субјекти се јасно определени со закон, впрочем, како и што се, тогаш во што е проблемот со нивната идентификација?

¹ Види член 22 од *Законот за културата* („Службен весник на РМ“ бр.31/98, 49/03, 66/03 - пречистен текст, 82/05, 24/07, 116/10, 47/11, 51/11 и 136/12).

² Види член 4 став 2 и 3 и член 7 од *Законот за музеите* („Службен весник на РМ“ бр.66/04, 89/08, 116/10 и 51/11).

Имено, познато и неоспорно е дека денес на територијата на Република Македонија постојат 21 *национална музејска установа*, од кои 15 се основани пред многу години, а во 2003 година, со одлука на *Владата*, го стекнале тој статус³ и 6 *нови музејски установи*, основани во периодот 2007-2011 година.⁴ Исто така, познато и неоспорно е дека постојат и 11 *локални музеи*, од кои 7 имаат статус на *локални јавни музејски установи*⁵, а 4 се со статус на *музеи во состав на правни лица од областа на културата*.⁶ Значи, неоспорно е дека се работи за 32 *музејски субјекти*, со официјално познат и признат *статус*.

Меѓутоа, надвор од тоа, како вршители на *музејската дејност* се јавуваат и други *правни лица*, со непознат или недоволно познат статус на *музејски субјекти*.⁷ Во случајот, за некои од наведените примери е нејасно дали се *јавни* или *приватни музеи* и дали имаат статус на *музејски установи* или статус на *музеи во состав* или претставуваат само *збирки без музејски статус*, што погрешно се декларираат како *музеи*, а за некои уште и тоа дали се сметаат за *национални* или *локални музеи*. Кон тоа треба да се додадат и нејаснотиите за статусот на голем број меморијални музеи и меморијални простори.⁸ Несомнено, во државата постојат субјекти надлежни за

³ Според *Одлуката за утврдување на мрежата на националните установи* („Службен весник на РМ” бр.84/03 и 13/11), таков статус имаат: Музејот на Македонија - Скопје, Природонаучниот музеј на Македонија - Скопје, Националната галерија на Македонија - Скопје и Музејот на современа уметност - Скопје, Заводот за заштита на спомениците на културата и Музеј - Битола, Музејот - Гевгелија, Музејот на Западна Македонија во НОВ - Кичево, Историскиот музеј - Крушево, Музејот - Куманово, Заводот за заштита на спомениците на културата и Музеј - Охрид, Заводот за заштита на спомениците на културата и Музеј - Прилеп, Музејот „Д-р Никола Незлобински” - Струга, Заводот за заштита на спомениците на културата и Музеј - Струмица, Музејот на тетовскиот крај - Тетово, Заводот за заштита на спомениците на културата и Музеј - Штип.

⁴ Уметничка галерија - Тетово (2007), Музеј на албанската азбука - Битола (2007), Спомен куќа на Мајка Тереза - Скопје (2008), Музеј на македонската борба - Скопје (2008), Археолошки музеј на Македонија - Скопје (2010) и Спомен куќа на Тодор Проески - Крушево (2011).

⁵ Таков статус имаат: Музејот на град Скопје - Скопје, Народниот музеј - Велес, Музејот на град Неготино - Неготино, Музеј-Галеријата - Кавадарци, Народниот музеј - Свети Николе, Музејот на град Кратово и Локалниот археолошки и историски музеј „Теракота” - Веница.

⁶ Статус на *музеи во состав* имаат *музеите* во Берово, Демир Капија, Делчево и Крива Паланка.

⁷ Станува збор особено за: Воениот музеј - Скопје, Музејот на ОНА (УЧК) - Скопје, Музејот на холокаустот - Скопје, Музејот - Стар Дојран, нумизматичките збирки/музеи на Народната банка на РМ - Скопје и на Охридска банка - Охрид, Меморијалниот музеј - с. Смилево, Демир Хисар, Археолошкиот музеј на Филозофскиот факултет - Скопје, Етнолошката збирка на Институтот за фолклор „Марко Цепенков” - Скопје, Криминалистичкиот музеј - Идризово, Збирката/Музеј на минерали - Пробиштип и др.

⁸ Карактеристичен пример е меморијалниот простор во зградата на Собранието на Република Македонија, основан со посебна одлука на Собранието од 1995 година („Службен весник на РМ” бр.19/95).

регистрација на правните лица и за акредитација на музејските субјекти, а релевантните информации за тоа би требало да бидат достапни, со оглед дека не станува збор за класифицирани информации. Меѓутоа, во практиката, и покрај релативно добрата регулатива за достапност на информациите од јавен карактер, заинтересираното лице ќе биде принудено да изгуби драгоцено време за да дојде до основните податоци за односните музејски субјекти. Згора на тоа, ако се погледне музејската регулатива за статусните прашања, ќе се констатира неусогласеност на спроведбените прописи, каков што е случајот со Правилникот за стандардите за одредување на видовите на музеи, за нивната работа, за сместување и чување на музејските предмети и музејската документација од 2006 година.⁹ Имено, во тој Правилник, спротивно на Законот за музеите, поимот самостојна музејска збирка е дефиниран како организациона единица на друго правно лице, регистрирано за вршење на музејска дејност, што ќе рече – тој е изедначен со содржината на законскиот поим – музеј во состав. Слично е дефиниран и поимот самостојна галериска збирка, со што се прави дополнителна конфузија.

Од друга страна, своевиден проблем на идентификација на музејските субјекти претставува и недоследната примена на законските одредби за определување на *видот на музејот според предметот на работа*. Следствено, тоа повлекува и проблеми поврзани со *стварната и месната надлежност*. Имено, кај голем број музеи, не само во постарите туку и во основачките акти од понов датум, отсутствуваат прецизни определби за *видот на основаниот музеј, неговиот предмет на работа и подрачјето за кое е основан*. Патем, во тој контекст, треба да се нагласи и фактот дека не само во предметните закони туку и во основачките акти и во самите статүти на музеите, речиси без исклучок е пренебрегнато дејството на актуелната *административно-територијална поделба на Републиката по општини*. Како резултат на тоа, пак, во практиката настануваат ситуации на *позитивен или негативен судир на надлежности*. Таквата состојба не е без влијание врз ефективното работење на односните *јавни музејски установи*, особено кога е во прашање *матичниот или надлежниот специјален музеј, наспроти национален или локален музеј од општа надлежност на подрачјето на односната општина*.

Како и да е, смислата на *правната идентификација на музејските субјекти*, за која овде станува збор, станува појасна ако се има предвид фактот дека според матичниот закон – *Законот за заштита на културното наследство од 2004 година, заштитата на движното културно наследство* што е предмет на работа на *музеите во Македонија*, во јавен интерес, можат да ја вршат само *јавните музејски установи*, а не и другите *музејски*

⁹ Види член 10 став 2 и 3 од *Правилникот* („Службен весник на РМ“ бр.72/06).

субјекти.¹⁰ Тој факт е значаен особено од аспект на остварувањето на основните заштитни функции - *евиденцијата, валоризацијата, категоризацијата, ревалоризацијата, контролата на конзерваторските проекти, конзерваторскиот надзор и другите јавни овластувања во поглед на редовната заштита на музејските добра*, како и за остварувањето на заштитата на *музејските добра во кризни ситуации и во воена или вонредна состојба*. Притоа, се има предвид дека и според прописите за *одбрана, заштита и спасување*, надлежноста и грижата им припаѓа токму на *националните и локалните музејски установи*, а другите *музејски субјекти* имаат третман како и сите други *иматели на културно наследство*.

Идентификација на музејските добра

Своевиден проблем во дејствувањето на *музеите во Македонија* е комплексот прашања што се однесуваат на *идентификацијата на музејските добра*. Имено, секој *музеј* во Републиката, според музејските прописи, треба да води уредна *музејска евиденција и документација*, особено *Влезна книга на музејскиот материјал и Инвентар на музејските предмети*.¹¹ Во таа смисла, со музејските прописи од 2004 и 2006 година е утврден нов *модел на музејска евиденција*, но до денес, во голем број музеи, сè уште не е завршен, а кај некои не е ниту започнат процесот на *реинвентаризација*. Паралелно со тоа, според прописите од *матичната област, јавните музејски установи*, според видот на добрата и подрачјето за кое се надлежни, треба да востановат *основна заштитна евиденција за движните културни добра*, поточно: *Општ инвентар на археолошки предмети, Општ инвентар на етнолошки предмети, Општ инвентар на историски предмети, Општ инвентар на уметнички предмети и Општ инвентар на технички предмети*. Слично на тоа, *Музејот на Македонија* има обврска да востанови и води *матична евиденција* во форма на одделни *матични инвентари за археолошките, етнолошките, историските, уметничките и техничките предмети во Републиката*. Покрај тоа, *музејските добра и заштитените археолошки, етнолошки, историски, уметнички и технички предмети*, што се наоѓаат надвор од музеите, заедно со другите видови *движно културно наследство*, се предмет на *посебни заштитни евиденции* во смисла на меѓународните конвенции. Станува збор за: *Списокот на национално културно наследство чиј извоз е забранет; Националниот инвентар на заштитени добра под режим на дозвола за извоз; Националниот инвентар*

¹⁰ Види член 149 став 1, 2, 3 и 4 од *Законот за заштита на културното наследство* („Службен весник на РМ“ бр. 20/04, 115/07, 18/11 и 148/11).

¹¹ Види член 20 од *Законот за музеите и Правилник за формата, содржината и начинот на водење на влезната книга, книгата на инвентар, излезна книга, картотеката и другите видови на музејска евиденција и музејска документација* од 2006 година („Службен весник на РМ“ бр.72/06).

на дисперзирано културно наследство; Националниот инвентар на заштитени добра во случај на вооружен судир и Националната листа на колекционери и приватни збирки, чие водење е во надлежност на Управата за заштита на културното наследство.¹² Во случајот, системот на заштитните евиденции не е воспоставен ниту е пристапено кон некакви подготовки за негово оживотворување. Клучна улога во тој систем имаат *јавните музејски установи*, но тие и натаму имаат неодговорен и инертен однос кон оваа исклучително важна, превентивна *заштитна функција*.

Кон наведеното треба да се додаде и тоа дека *стручната обработка на музејскиот материјал на јавните музејски установи* не се врши секогаш во пропишаните законски рокови, а *ревизијата на музејските предмети*, како законска обврска, голем број *јавни музејски установи* ја игнорираат или недоследно ја спроведуваат.

Своевиден проблем во идентификацијата на музејските добра претставува и прашањето за *разграничувањето на видовите одбра*, со оглед дека како *музејски материјал*, односно *музејски предмети*, во голем број *музејски збирки*, се вклучени и добра што припаѓаат на други видови *движно културно наследство*, особено *архивската граѓа и библиотечните добра*, но и *документарен и библиотечен материјал* од различен вид.¹³ Наспроти тоа, пак, некои предмети што несомнено би требало да бидат третираны како *музејски добра*, поради погрешното законско дефинирање, имаат поинаков *заштитен статус*. Типичен пример во тој поглед се *техничките предмети* поврзани со создавањето на *аудиовизуелните дела*, сфатени како содржина на поимот *аудиовизуелни добра* и ставени во надлежност на *кинотечните јавни установи*.¹⁴

Независно од тоа, пак, кога се во прашање *движните добра* од соодветниот вид што се надвор од нивните збирки, а се наоѓаат на подрачјето за кое се надлежни, *јавните музејски установи* сè уште не дејствуваат како *јавни установи за заштита*, и тоа не само во поглед на

¹² Види член 34 од *Законот за заштита на културното наследство* и *Правилник за содржината и начинот на водење на заштитните евиденции на културното наследство и добрата за кои основано се претпоставува дека претставуваат културно наследство, на дисперзираното и странското културно наследство, како и начинот на вршење на нивните ревизии* од 2008 година („Службен весник на РМ” бр.10/08).

¹³ Види дефиниции за поимите *архивски материјал* и *документарен материјал* од член 3 став 1 од *Законот за архивски материјал* од 2012 година („Службен весник на РМ” бр.95/12) и спореди со дефиницијата за поимот *архивска граѓа* од член 20 од *Законот за заштита на културното наследство*. Исто така, види дефиниции за поимите *библиотечен материјал* и *библиотечни добра* од член 2 од *Законот за библиотеки* од 2004 година („Службен весник на РМ” бр.66/04, 89/08, 116/10 и 51/11) и спореди со дефиницијата за поимот *библиотечни добра* од членот 21 од *Законот за заштита на културното наследство*.

¹⁴ Види член 2 и член 17 став 1 алинеја 2 од *Законот за аудиовизуелни добра* од 2008 година („Службен весник на РМ” бр.103/08, 47/11 и 51/11).

воспоставувањето и ажурното водење на соодветните видови *општи и матични инвентари*, туку и во поглед на *валоризацијата* на таквите добра во *јавна и приватна сопственост*. Најдобра илустрација за тоа е податокот дека во досегашната примена на *матичниот закон* овие установи не извршиле *валоризација* на ниедна *приватна збирка* ниту *валоризација* на некоја *јавна збирка* на подрачјето за кое се надлежни.

Ревалоризација на јавните музејски збирки

Како илустрација за односот на *јавните музејски установи* кон *музејските добра* што ги чуваат, покрај проблемот со *музејската и заштитните евиденции*, може да се наведе и проблемот со *ревалоризацијата на музејските збирки*. Така, во изминатите 8 години, од кога се применува *Законот за заштита на културното наследство*, процесот на *ревалоризација и рекатегоризација на јавните музејски збирки* не е започнат во 10 *музејски установи* (Охрид, Струга, Неготино, Кавадарци, Велес, Свети Николе, Куманово, Кратово, Штип и Струмица). Другите музеи, тие што постоеле во времето на донесувањето на Законот (10), некои повеќе а некои помалку, извршиле *ревалоризација* на сите или само на некои од своите збирки. Така, денес, официјално, со *одлуки на Владата* се прогласени вкупно 37 *јавни музејски збирки*, со статус на културно наследство од особено значење, и тоа: Прилеп - 11, Гевгелија - 6, Музеј на град Скопје - 8, Битола - 3, Национална галерија - Скопје - 2, Музеј на современата уметност - 1, Кичево - 2, Крушево - 2, Тетово - 1, Музеј на Македонија - 1, со вкупно идентификувани 9085 предмети.¹⁵ Притоа, 7 од *прогласените јавни збирки* немаат идентификација на бројот на предметите, така што во овој момент државата не располага со официјален податок за вкупниот број *музејски предмети со статус на културно наследство од особено значење*. Згора на тоа, државата не располага со официјални податоци за вкупниот број *јавни музејски збирки со статус на значајно културно наследство ex lege* ниту за вкупниот број *музејски предмети* во тие збирки, како ни со податоци за вкупниот број *музејски материјал во јавните музејски установи* што има заштитен статус на *добра под привремена заштита*. Исто така, државата не располага со официјални податоци за *дисперзираното културно наследство* што заслужува да биде предмет на *реституција*, ниту со податоци за *јавните збирки вон музеите* и бројот на предметите во нив, а уште помалку за

¹⁵ *Одлуките за прогласување на предметните јавни збирки* се донесени во пет наврати, и тоа: 11 - во 2009 година („Службен весник на РМ” бр.78/09), 4 - во 2010 година („Службен весник на РМ” бр.122/10) и 22 - на трипати во 2011 година („Службен весник на РМ” бр.77/11, 78/11 и 151/11).

*приватните збирки на културни добра и бројот на предметите во тие збирки.*¹⁶

Во случајот, ваквата состојба е крајно загрижувачка и бара суштинско менување на односот на државата кон *јавните музејски институции*, но и на самите нив и нивниот однос кон *музејските добра*. Притоа, проблемот не е толку во регулативата колку што е во *неприменувањето и/или недоследното применување на прописите за музејското работење и за заштитата на движните добра во надлежност на музеите*. Како недостаток во нормативен поглед може да се смета тоа што, во матичниот закон, содржината на *актите за заштита*, вклучувајќи ги и *одлуките за прогласување*, не е стриктно пропишана. Тоа прашање е оставено да се подразбира во смисла на содржината на *Националниот регистар на културно наследство*, со оглед дека *регистрацијата на заштитените добра* се врши врз основа на *актите за заштита*.¹⁷ Меѓутоа, во практиката, таа околноста се пренебрегнува, за што сведочат и постојните *владини одлуки за прогласување културно наследство од особено значење*: тие не ги содржат сите податоци што треба да бидат внесени во *Националниот регистар*.

Други отворени прашања за заштитата на музејските добра

Нормативната рамка за *заштита на музејските добра* го опфаќа и комплексот прашања во врска со *планските инструменти на заштитата* од сите видови, но и тука проблем претставува *непочитувањето на прописите*. Во прилог на тоа зборува не само состојбата со *плановите за заштита*, за што подетално ќе стане збор во излагањето на следниот учесник, туку и фактот дека досега, особено:

- не се донесени предвидените *стручни упатства за спроведување на подготвителните мерки за заштита* ниту се определени и преземени *итните и други подготвителни мерки за заштита на културното наследство од предвидливи последици во случај на вооружен судир и природни непогоди*;
- не е донесена предвидената *посебна методологија за проценка на штетата на културното наследство причинета за време и како последица на вооружен судир и природни непогоди*;
- не е определен персоналот за заштита на музејските добра во случај на вооружен судир и природни непогоди;

¹⁶ Единствена *приватна збирка* прогласена за *културно наследство од особено значење* е *Збирката „Крстови од Македонија“* на колекционерот Трифун Костовски, што се состои од 410 предмети („Службен весник на РМ“ бр.122/10).

¹⁷ Види член 45 став 6 од *Законот за заштита на културното наследство* и член 5 од *Правилникот за Националниот регистар на културното наследство* од 2005 година („Службен весник на РМ“ бр.25/05).

- подготвителните и други мерки на заштита не се вградени во годишните програми на *јавните музејски установи*, ниту се обезбедуваат потребните финансиски, технички и други услови за тој аспект на работењето на музеите;
- исполнувањето на пропишаните *стандарди за видовите музеи* и самиот процес на *акредитација*, но и *проценката на работењето на музеите* во пропишаните законски рокови не се практикува доследно.

Нормативната рамка на заштитата на музејските добра, во сегментот за превентивна заштита, меѓу другото, го опфаќа и прашањето за *музејската документација*. Да потсетиме, таа, исто како и самите *музејски добра* на кои се однесува, има статус на *културно наследство*, но за разлика од нив, припаѓа на категоријата *архивска граѓа*, односно *архивски материјал* и за неа важат и посебните прописи за тој вид *движно културно наследство*. Во тесна врска со тоа, пак, е и прашањето за статусот на *кустосите* и *документаторите* во музеите. Имено, тие категории стручни лица имаат ист законски статус, па оттаму нема никакво оправдување да се толерираат непримерните поведенија и фрустрации на некои *кустоси* наспроти нивните колеги *документатори*, ниту да се прават неосновани разлики во поглед на нивниот статус. Практиката изобилува со такви примери, штетни за *музејската дејност* и за состојбата на *музејската документација*.

Внимателната анализа на состојбите во *музеите во Македонија*, според оперативните сознанија, открива дека сериозен проблем претставува и *степенот на едуцираност на стручните лица за протектолошката проблематика*, особено кога станува збор за *посебните облици на заштитата на движното културно наследство*, како што е *превентивната заштита во случај на вооружен судир и природни непогоди*. Со други зборови, стручните знаења од таа сфера и натаму се привилегија на тесен круг музејски работници, што не е добро за самите институции.

Наместо заклучок

Смислата на овие неколку нафрлени прашања, за кои сме дебатирале и порано, дури и премногу, барем во последните неколку години, е во тоа нешто да се придвижи и да се промени што побрзо. Доволно ќе биде, за почеток, да се пристапи кон примена на прописите со евидентна протекторска свест и правна култура. Се разбира, во јавен интерес и во знак на почитување на сведоштвата од минатото што стигнале до нас, а им припаѓаат на идните генерации, на кои треба да им ги пренесеме.

Користени материјали:

1. *Закон за културата*, „Службен весник на РМ“ бр.31/98, 49/03, 66/03 - пречистен текст, 82/05, 24/07, 116/10, 47/11, 51/11 и 136/12.
2. *Закон за музеите*, „Службен весник на РМ“ бр.66/04, 89/08, 116/10 и 51/11.
3. *Закон за архивски материјал од 2012 година*, „Службен весник на РМ“ бр.95/12.
4. *Закон за библиотеките од 2004 година*, „Службен весник на РМ“ бр.66/04, 89/08. 116/10 и 51/11.
5. *Закон за аудиоvizуелни добра од 2008 година*, „Службен весник на РМ“ бр.103/08, 47/11 и 51/11.
6. *Законот за заштита на културното наследство*, „Службен весник на РМ“ бр.20/04, 115/07, 18/11 и 148/11.
7. *Збирка „Крстови од Македонија“*, „Службен весник на РМ“ бр.122/10.
8. *Одлука за утврдување на мрежата на националните установи*, „Службен весник на РМ“ бр.84/03 и 13/11.
9. *Правилник*, „Службен весник на РМ“ бр.72/06.
10. *Правилник за формата, содржината и начинот на водење на влезната книга, книгата на инвентар, излезна книга, картотеката и другите видови на музејска евиденција и музејска документација од 2006 година*, „Службен весник на РМ“ бр.72/06.
11. *Правилник за Национален регистар на културното наследство од 2005 година*, „Службен весник на РМ“ бр.25/05.
12. *Правилник за содржината и начинот на водење на заштитните евиденции на културното наследство и добрата за кои основано се претпоставува дека претставуваат културно наследство, на дисперзираното и странското културно наследство, како и начинот на вршење на нивните ревизии од 2008 година*, „Службен весник на РМ“ бр.10/08.
13. „Службен весник на РМ“ бр. 19/95.
14. „Службен весник на РМ“ бр.78/09.
15. „Службен весник на РМ“ бр.122/10.
16. „Службен весник на РМ“ бр.77/11, 78/11 и 151/11.

Jovan Ristov
National Conservation Center, Skopje

NORMATIVE FRAMEWORK FOR CARE OF MUSEUM GOODS – PREVENTIVE PROTECTION

Abstract: This article is a critical review of the normative framework for achieving proper care of the museum goods in Republic of Macedonia, focused particularly on the relationships and on the implementation of legislation related to preventive activities by responsible authorities. In this respect, there are still some open questions. They however point out that the national system for protection of museum goods is burdened with relationships, conditions and phenomena, which have serious impact on its effective functioning.

Key words: identification, records, valorization, revalorization, protection.

The topic of this forum and the title of this article, although self-evident, in its essence still leave an open space for further explanations. The focus is on the complex of questions related on one hand to *identification of the subject and object of protection*, and on the other hand *identification of the contents of protection*, from perspective of *the actual normative framework and practice*. However, each of these issues deserves much bigger attention than can be paid in this occasion.

Identification of museum subjects

The issue of identification of museum subjects still represents an open issue, however odd it sounded. Its relevance is due more to the inconsistent application of existing regulations, rather than the absence of adequate normative framework.

Today we're talking about *the museums in Macedonia*, which implies that the issue of *identification of museum subjects* should have been solved. But is it really so? What exactly do we mean with the phrase *museums in Macedonia* and does each one of us has the same notion of the phrase? In other words, what is the structure of the *museum network in Republic of Macedonia* and why is this important?

The question of *identification of museum subjects* is multilayered, having in mind that it entails few levels of identification. So, when we speak about the *museums in Macedonia*, we bear in mind that this phrase, as a generic term, covers only the *legal entities, public and private, registered for performing museum work*, having obtained the necessary *accreditation from the Ministry of culture*, pursuant to the *Law on culture* from 1998¹⁸ and *Law on museums* from 2004¹⁹. Hence, we're speaking about two different legal categories, indicated in the Law as *museum subjects - museum institutions* on one hand and *associated museums*, on the other. The former refers to independent legal subjects dealing in the field of culture, having status of legal entity, and the later are not independent, having status of *separate organizational unit* within another *legal entity* of any type. Both can be *public* or *private*, according to the founder, as well as *general* or *specialized*, according to their scope of work. The category *museum institution* encompasses: *museums, independent museum collections, galleries and independent gallery collections*, registered for performing *museum work* (art. 4, paragraph 2 from the Law on museums). Pursuant to the Law on culture, *galleries, art collections and other similar public and private institutions* perform *gallery work*, which is related, but different from *museum work* (art. 52). *The public museum institutions* can be *national* or *local* (municipal, metropolitan or regional), and as such they are the only *institutions responsible for protection of the respective movable cultural heritage*. If these levels of identification of museum subjects were indeed clearly defined with the Law, so what is the problem with their identification?

Known and indisputable fact is that in the time being, on the territory of Republic of Macedonia there are 21 *national museum institutions*, of which 15 have existed for many years, earning this status with a decision of the *Government* in 2003²⁰, and 6 *new museum institutions*, founded in the period

¹⁸ See art. 22 from *Law on culture* (Official gazette of RM, No. 31/98, 49/03, 66/03, 82/05, 24/07, 116/10, 47/11, 51/11 and 136/12).

¹⁹ See art. 4 par. 2 and 3 and art. 7 from *Law on museums* (Official gazette of RM, No. 66/04, 89/08, 116/10 and 51/11).

²⁰ According to the *Decision for determination of the network of national institutions* ("Official gazette of RM" No. 84/03 and 13/11), the following institutions have such status: Museum of Macedonia in Skopje, Museum for Nature History of Macedonia in Skopje, National Gallery of Macedonia in Skopje and Museum of Contemporary Art in Skopje, Institute and Museum Bitola,

2007-2011²¹. It is also known and indisputable that 11 *local museums* exist, of which 7 have status of *local public museum institutions*²², and 4 have status of *associated museums, within another legal entity in the field of culture*²³. So, it is indisputable that there are 32 *museum subjects* in total, with officially known and acknowledged *status*.

Still, despite this, other *legal entities*, with unknown or less known status of *museum subjects*, perform *museum work* as well.²⁴ Some of these are not clearly determined if they are *public* or *private museums* and if they have status of *museum institutions* or status of *associated museums* or they just represent *collections without museum status*, wrongly declared as *museums*. Some of these are not clear if they account as *national* or *local museums*. Unclear is also the status of the numerous memorial museums and memorial spaces.²⁵ Undoubtedly, the state has authorities responsible for *registration of legal entities* and for *accreditation of museum subjects*, and the relevant information thereof should be accessible, taking in account that these are not *classified information*. However, in practice, despite the relatively good regulation for *accessibility of public information*, the interested person will have to spend precious time to access the basic data of the relevant *museum subjects*. On top of this, reviewing *the museum regulative* for the status questions will reveal many inconsistencies in the *regulative*, as is the case with *Regulation for the standards for determination of the types of museums, their activities, for placement and storage of museum items and museum documentation* from 2006.²⁶ In this *Regulation*, contrary to the *Law on*

Museum of Gevgelija, Museum of Western Macedonia in the period of NLS in Kichevo, Historical Museum in Krushevo, Museum in Kumanovo, Institute and Museum Ohrid, Institute and Museum Prilep, Museum Dr Nikola Nezlobinski in Struga, Institute and Museum Strumica, Museum of Tetovo, Institute and Museum Stip.

²¹ Art gallery – Tetovo (2007), Museum of Albanian alphabet in Bitola (2007), Memorial House of Mother Teresa in Skopje (2008), Museum of Macedonian Revolutionary Struggle in Skopje (2008), Archeological museum of Macedonia in Skopje (2010) and Memorial House of Todor Proeski in Krushevo (2011).

²² The following institutions have this status: Museum of Skopje, Museum of Veles, Museum of Negotino, Museum – Gallery Kavadarci, Museum Sveti Nikole, Museum of Kratovo and Local archeological and historical museum “Terracotta” in Vinica.

²³ *Associated museums* are the museums in Berovo, Demir Kapija, Delchevo and Kriva Palanka.

²⁴ This refers particularly to: Military museum – Skopje, Museum of NLA (UÇK) in Skopje, Museum of Holocaust in Skopje, Museum of Star Dojran, Numismatic Collections of National Bank of Macedonia in Skopje and Ohridska Banka in Ohrid, Memorial Museum of Smilevo, Archeological Museum of Faculty of Philosophy in Skopje, Ethnological Collection of Institute of Folklore “Marko Cepenkov” in Skopje, Museum of Criminology in Skopje, Museum of minerals in Probishtip and etc.

²⁵ Typical example is the memorial space in the building of the Macedonian Parliament, founded with special decision of the Parliament from 1995 (“Official gazette of RM” No. 19/95).

²⁶ See art. 10, par. 2 and 3 from the *Regulative* (“Official gazette of RM” No. 72/06).

museums, the term *independent museum collection* is defined as *organizational unit of another legal entity, registered for performing museum activities*, and is equal to the meaning of the term defined in the law as *associated museum*. The term *independent gallery collection* is also similarly defined, causing additional confusion.

On the other hand, the inconsistent application of the legal provisions for determination of the *type of museum* according to the *scope of work* is a problem in itself. As a result, there are problems linked to *the actual and local authority*. In many cases, the founding acts of the museums, in the former period as well as the more recent period, are imprecise in the provisions for the *type of the founded museum, its scope of work and area for which it is founded*. In this context it should be stressed that, not only in the relevant legislation, but also in the founding acts and the statutes of the museums, almost universally the actual *municipal administrative-territorial division of the State* is ignored. It results in situations where there is *positive or negative conflict of responsibilities*. This situation has its influence in the effective operation of the relevant *public museum institutions*, especially for the *parent* or *the responsible special museum*, in opposition to *national* or *local museum with general responsibility* on the territory of the relevant municipality.

However, the meaning of the *legal identification of the museum subjects*, which we speak about here, is clearer if we have in mind that according to the *Law on protection of cultural heritage* from 2004, *the protection of the movable cultural heritage*, as operational objective of the museums in Macedonia, can be performed only by *the public museum institutions*, and not by other *museum subjects*.²⁷ This fact is particularly important in terms of achieving the basic functions of protection - *record, valorization, categorization, revalorization, control of conservation projects, conservation supervision* and other public authorities in terms of *regular care of museum goods*, as well as achieving the protection of *museum goods in crises and in war or emergency*. Moreover, the regulations for *defense, protection and rescue*, the responsibility and the care is performed by *national and local museum institutions*, and other *museums entities* are treated as all other *holders of cultural heritage*.

Identification of museum goods

Particular problem in the operation of *museums in Macedonia* is the complex of issues related to the *identification of museum goods*. Namely, each *museum* in the country, according to museum regulations, should maintain complete

²⁷ See art. 149, par. 1, 2, 3 and 4 from *Law on cultural heritage protection* ("Official gazette of RM" No. 20/04, 115/07, 18/11 and 148/11).

*records and museum documentation, especially Entry book for museum material and Inventory of museum objects.*²⁸ In this sense, the museum regulations of 2004 and 2006 established a *new model of keeping museum records*, but to date, in a large number of museums, it is not yet completed, and some have not even started the process of *re-inventory*. Along with this, according to the related regulations, *public museum facilities* should establish *basic safety records for movable cultural goods*, according to the type of goods and the area under their responsibility, in particular: *General inventory of archaeological items, General inventory of ethnological objects, General inventory of historical items, General inventory of artwork and General inventory of technical objects*. Similarly, the *Museum of Macedonia* is obliged to establish and maintain records in form of individual *inventories of archaeological, ethnological, historical, artistic and technical objects in the country*. Moreover, the *museum goods* and the *protected archaeological, ethnological, historical, artistic and technical objects*, that are located outside museums, are subject to *special safety records* in terms of international conventions, along with other types of *movable cultural heritage*. These include: *List of national cultural heritage whose export is prohibited, National inventory of protected goods subject to a license for export, National inventory of dispersed cultural heritage, National inventory of goods protected in the event of armed conflict* and *National list of collectors and private collections*, under responsibility of the *Office of Cultural Heritage Protection*.²⁹ In this case, the *system of safety records* is not established, nor any preparations for its embodiment exist. The *public museum institutions* have a key role in this system, but they still have inertial and irresponsible attitude towards this very important, preventive *protective function*.

An important thing to add is that *the professional processing of museum material in the public museum institutions* is not always performed in the legally determined deadlines, and the *revision of the museum items*, as a legal obligation, is ignored or inconsistently implemented by many *public museum institutions*.

Another problem in the identification of museum goods is the issue of *distinguishing the types of goods*, taking in account that many *museum collections* include different things as *museum material* or *museum item*,

²⁸ See art. 20 from *Law on museums* and *Regulation on the form, content and manner of keeping entry book, inventory, dispense book and other types of museum records and museum documentation* from 2006 ("Official gazette of RM" No. 72/06).

²⁹ See art. 34 from the *Law on cultural heritage protection* and *Regulation on the content and manner of keeping records of the safety evidence of cultural heritage and goods considered as cultural heritage, dispersed and foreign cultural heritage, as well as the performance of their audits* from 2008 ("Official gazette of RM" No. 10/08)

namely items considered as *movable cultural heritage*, especially *archive material and library items*, but also *documentary and library material* of different type³⁰. In contrary, some items which should be treated as *museum goods*, due to their incorrect legal definitions, have different *protective status*. Typical examples are the *technical items* related to the creation of *audiovisual works*, understood as content of the term *audiovisual goods* and placed under authority of the *public cinematheques*³¹.

With regards to *the movable goods* of specific type, located outside the collections, but in the area of their responsibility, *the public museum institutions* still don't act as *public institutions for protection*. This is true not only for the establishing and timely management of the specific types of *general and parent inventories*, but also with regards to *valorization* of these goods in *public and private property*. The fact that in the implementation of the *parent law*, these institutions still haven't *valorized* any *private* or any *public collection* in the areas of their authority, best illustrates the above statement.

Revalorization of public museum collections

To illustrate the attitude of the *public museum institutions* towards the *museum goods* under their responsibility, despite the problem with *the museum and the protective records*, one can also mention the problem with *revalorization of museum collections*. Thus, after 8 years of coming of the *Law on cultural heritage protection* into force, the process of *revalorization and re-categorization of public museum collections* in 10 *museum institutions* has still not been initiated (Ohrid, Struga, Negotino, Kavadarci, Veles, Sveti Nikole, Kumanovo, Kratovo, Stip and Strumica). The other museums, which had existed before the Law has been adopted (10), performed *revalorization* of some or all of their collections to a different extent. There are 37 *public museum collections*, which in the time being are officially declared by the Government as cultural heritage, namely: Prilep - 11, Gevgelija - 6, Museum of the City of Skopje - 8, Bitola - 3, National gallery - Skopje - 2, Museum of Contemporary Art - 1, Kicevo - 2, Krusevo - 2, Tetovo - 1, Museum of Macedonia - 1, with 9085

³⁰ See definitions of the terms *archive material* and *documentary material* from article 3, par. 1 from *Law on archive material* from 2012 ("Official gazette of RM" No. 95/12) and compare with definition of the term *archive material* from art. 20 from *Law on cultural heritage protection*. See definitions of the terms *library material* and *library good* from art. 2 from *Law on libraries* from 2004 ("Official gazette of RM" No. 66/04, 89/08, 116/10 and 51/11) and compare with definition of the term *library good* from art. 21 from *Law on cultural heritage protection*.

³¹ See art. 2 and art. 17 par. 1 line 2 from *Law on audiovisual goods* from 2008 ("Official gazette of RM" No. 103/08, 47/11 and 51/11).

identified objects in total.³² Thereby, 7 of the *declared public collections* do not identify the number of objects, so in the time being the State lacks official data on the total number of *museum objects having status of cultural heritage of particular importance*. On top of this, the State does not have official data on the total number of *public museum collections having status of cultural heritage ex lege*, nor on the total number of *museum objects* in these collections, nor on the quantity of *museum material in the public museum institutions*, having protected status of *goods under temporary protection*. The State also lacks official data on *dispersed cultural heritage* worth being subject to *restitution*, but also lacks data on *public collections outside museums* and the number of objects they contain, and – even worse is the situation with the data on *private collections of cultural goods* and the number of objects these contain.³³

This situation is extremely worrying and demands essential shift in the attitude of the State towards the *public museum institutions*, but also the self-perception of the institutions, and their attitude towards the *museum goods*. The problem is due more to the *inconsistent implementation of the regulations on museum work and protection of movable goods under the responsibility of museums* than in the regulation. One can regard the lack of strict regulation in the parent law of the content of the *acts for protection*, including the *decisions for proclamation* as normative inconsistency. This issue remains intuitive in terms of the content of the *National registry of cultural heritage*, having in mind that *the registration of the protected goods* is performed in accordance with the *acts for protection*.³⁴ However, this circumstance is overlooked, which is evident in the current *Government decisions for declaration of cultural goods of particular importance*: they do not contain all the data which should be incorporated in the *National registry*.

Other open questions related to the protection of museum goods

The normative framework for *protection of museum goods* encompasses the complex of questions related to the *planned instruments for protection* of all types, but violation of the regulations represents a problem in this field as well.

³² *The decisions for declaration* of the specific *public collections* are brought on five occasions: 11 – in 2009 (“Official gazette of RM” No. 78/09), 4 – in 2010 (“Official gazette of RM” No. 122/10) and 22 – on three occasions in 2011 (“Official gazette of RM” No. 77/11, 78/11 and 151/11).

³³ The only *private collection* declared as *cultural heritage of particular importance* is the *Collection “Crosses from Macedonia”*, which belongs to the collector Trifun Kostoski, and comprises of 410 objects (“Official gazette of RM” No. 25/05).

³⁴ See art. 45, par. 6 of the *Law on cultural heritage protection* and art. 5 of the *Regulation for the National registry of cultural heritage* from 2005 (“Official gazette of RM” No. 25/05).

This remark is supported not only by the condition of the *plans for protection*, but also by the following facts:

- the anticipated *professional guidelines for implementation of preparation measures for protection* are still not developed, nor are *the emergency and other preparation measures for protection of cultural heritage from predictable consequences in the event of armed conflict and natural disasters* determined and implemented;
- the anticipated *special methodology for estimation of damage to the cultural heritage during and in aftermath of armed conflict and natural disaster* is still not developed;
- the personnel for protection of museum goods in the event of armed conflict and natural disasters is still not determined;
- preparation and other measures for protection are not integrated in the annual action plans of the *public museum institutions*; the necessary financial, technical and other resources for this aspect of the museum work are still not provided;
- the prescribed *standards on the types of museums and the accreditation process* itself are still not met; *the assessment of the work of the museums* in the legally determined deadlines is inconsistently implemented.

The normative framework for protection of museum goods, in the segment of preventive care, encompasses inter alia, the issue of *museum documentation*. Let us remind that the *museum documentation*, same as the *museum goods* it relates to, has a status of *cultural heritage*, but unlike *the goods* themselves, it falls under the category of *archive material*, with special rules applying for this type of *movable cultural heritage*. Closely related is the issue of the status of the *curators* and *documenters* in the museums. These two types of professionals have the same legal status. Therefore, there is no excuse for the inappropriate behavior and frustrations of some of the *curators* towards their colleagues *documenters*, nor for the unsubstantiated differences related to their status. Unfortunately, there are many such examples in the practice, and they are detrimental for the *museum work*, as well as the condition of the *museum documentation*.

The careful operational analysis of the conditions of the *museums in Macedonia* reveals that *the level of training of the professionals for the issues related to protection* is a serious problem, especially related to the *special types of protection of movable cultural heritage*, as is *the preventive protection in the event of armed conflict and natural disasters*. In other words, the

professional knowledge in this field remains a privilege of a small circle of museum professionals, which is counterproductive for the institutions themselves.

Words in conclusion

The meaning of the few issues, mentioned in this article, although already intensely debated, at least in the previous few years, is to provoke a change and improvement as soon as possible. Implementation of the existing regulations, respecting the principles of protection and the culture of the legal system, would be a nice start. This should be done not only for public interest, but also as respect of the legacy of the past that reached us, but belongs to the future generations, to which it should be transferred.

Bibliography:

1. *Law on culture*, "Official gazette of RM" No. 31/98, 49/03, 66/03, 82/05, 24/07, 116/10, 47/11, 51/11 and 136/12.
2. *Law on museums*, "Official gazette of RM" No. 66/04, 89/08, 116/10 and 51/11.
3. *Law on archive material from 2012*, "Official gazette of RM" No. 95/12.
4. *Law on libraries from 2004*, "Official gazette of RM" No. 66/04, 89/08, 116/10 and 51/11.
5. *Law on audiovisual goods from 2008*, "Official gazette of RM" No. 103/08, 47/11 and 51/11.
6. *Law on cultural heritage protection*, "Official gazette of RM" No. 20/04, 115/07, 18/11 and 148/11.
7. *Collection "Crosses from Macedonia"*, "Official gazette of RM" No. 122/10.
8. *Decision to determine the network of national institutions*, "Official gazette of RM" No. 84/03 and 13/11.
9. *Regulation*, "Official gazette of RM" No. 72/06.
10. *Regulation on the form, content and manner of keeping entry book, inventory, dispense book and other types of museum records and museum documentation from 2006*, "Official gazette of RM" No. 72/06.
11. *Regulation for the National registry of cultural heritage from 2005*, "Official gazette of RM" No. 25/05.
12. *Regulation on the content and manner of keeping records of the safety evidence of cultural heritage and goods considered as cultural heritage*,

dispersed and foreign cultural heritage, as well as the performance of their audits from 2008, “Official gazette of RM” No. 10/08.

13. *“Official gazette of RM” No. 19/95.*
14. *“Official gazette of RM” No. 78/09.*
15. *“Official gazette of RM” No. 122/10.*
16. *“Official gazette of RM” No. 77/11, 78/11 and 151/11.*

Митко БОГДАНОВСКИ
 НУ Музеј на Македонија - Скопје

ПЛАНОВИ ЗА ЗАШТИТА НА МУЗЕЈСКИТЕ ДОБРА ВО ВОНРЕДНИ СОСТОЈБИ

Апстракт: Плановите за заштита и спасување се изработуваат врз основа на процена на загрозеност од природни непогоди и од други несреќи. Процената на загрозеност во националните установи односно во музеите ја донесува органот на управување. Обврска на сите музеи е да ги организираат заштитата и спасувањето на вработените, имотот и музејските добра, да се подготвуваат и да преземаат превентивни и оперативни мерки за заштитата и спасувањето.

Клучни зборови: музеи, вонредни состојби, планови, заштита, култура.

Во установите од културата кои се од посебен интерес за државата, односно во музеите како национални установи со посебно значење, во согласност со Законот за одбрана (Сл. весник бр.185/2011), Законот за заштита и спасување („Службен весник на РМ“ бр. 93/2012), Законот за пожарникарство („Службен весник на РМ“ бр.67/2004), како и во согласност со повеќе уредби и други подзаконски акти во делот на заштитата и управувањето со кризи, потребно е навремено изготвување планови за одбрана, односно заштита и спасување на луѓето/вработените, посетителите/публика, животната средина, материјалните и другите музејски односно културни добра од природни непогоди и други несреќи во мир, вонредна состојба и воена состојба.

Плановите за заштита и спасување се изработуваат врз основа на процена на загрозеност од природни непогоди и други несреќи. Процената на загрозеност во националните установи, односно во музеите ја донесува органот на управување. Обврска на сите музеи е да ги организираат заштитата и спасувањето на вработените, имотот и музејските добра, да се подготвуваат и да преземаат превентивни и оперативни мерки за заштитата

и спасувањето. Организацијата на мерките за заштита и спасување опфаќа планирање и подготвување на активности за спроведување на мерки за заштита и спасување.

Мерки за заштита и спасување се: урбанистичко-технички и хуманитарни и други мерки за заштита и спасување кои би се појавиле при и по природните непогоди и други несреќи. Од мерките за заштита и спасување секоја установа од културата, односно секој музеј во согласност со својата работа и во согласност со своите потреби ги разработува следните мерки на заштита и спасување:

урбанистичко-технички мерки

- засолнување;
- заштита и спасување од поплави;
- заштита и спасување од пожари, експлозии и опасни материи;
- заштита и спасување од урнатини.

хуманитарни мерки

- евакуација;
- радиолоко, хемиска и биолошка заштита;
- прва (медицинска) помош.

За сите гореспомнати и дадени мерки за заштита и спасување на културните добра во музеите потребно е да се изработат соодветни планови, упатства за работа, списоци на одговорни лица за спроведување на дадените мерки и други потребни податоци кои се специфични за секоја мерка поединечно.

Евакуацијата на музејските добра е една од приоритетните мерки во случај на дадена потреба при природни непогоди и други несреќи, вонредна состојба и воена состојба. Со евакуацијата се врши планско, организирано и контролирано преместување на материјалните добра од загрозените подрачја, односно објекти на друго побезбедно место, односно локација доволно оддалечена од постоечката и загрозена локација. Подготвувањето на активностите за спроведување на евакуацијата опфаќа организациски и оперативни мерки и постапки со кои се обезбедуваат потребните предуслови за спроведување на евакуацијата и тоа:

- начин на спроведување на евакуацијата (собирни места, правци на движење, број и вид на превозни средства, број и вид на екипи на стручни лица за логистичка поддршка, потребни материјални ресурси и др.);
- број и вид на објекти предвидени за сместување на културните добра;
- преглед на учесници за спроведување на евакуацијата; (список на лица кои ја подготвуваат евакуацијата и експонатите и други

- предмети кои се носат на новата локација и список на лица кои се определени за прием на истите на новата локација);
- временски рокови за склучување на потребни договори;
 - временски рокови за пополнување на силите за заштита и спасување кои учествуваат во евакуацијата со персонал и материјални ресурси;
 - едукација, обука и вежби, односно тренинг со лицата кои се предвидени да ја извршуваат евакуацијата.

Планови за заштита во музеите

Законска обврска на сите субјекти од културата кои се назначени како субјекти од посебен интерес за државата е да подготвуваат, да изработуваат планови и да ги ажурираат документите како составни делови на плановите за одбрана, заштита и спасување и други документи. Исто така, тие имаат и обврска за оспособување, обучување и едукација на сите вработени кои работат и се грижат за културните добра во своите средини и пошироко, како истите би можеле полесно да се справуваат со извршувањето на задачите и правовремено да реагираат во дадени несакани ситуации. За жал, дали од објективни или од субјективни причини, а по направени контроли и увиди на состојбите од страна на надлежните инспекциски и други служби, многу често е констатирано дека голем број од музеите во Македонија (освен со некои исклучоци) немаат изработено соодветни планови за одбрана, заштита и спасување на културните добра и вработените, односно нема планови за справување со проблемите во случај на ненадејни вонредни состојби или кризи. Има и такви случаи каде и има некои изработени документи и планови, но тие се или застарени и неажурирани или се неусогласени со новите законски прописи, што укажува на потребата од нивно доработување и досредување.

Начин на ракување и употреба на плановите за заштита и спасување

За ракување со документите од планот за заштита и спасување од страна на одговорните лица во музеите, односно од носителите на планирањето потребно е да се определат соодветни стручни лица - ракувачи со документите од плановите поради изработка, ажурирање и употреба на планот за заштита и спасување. Ракувањето со планот за заштита и спасување опфаќа водење на евиденција на документите, нивно ажурирање, изменување и дополнување (пр. Уредба за начинот на ракување и употребата на Планот за заштита и спасување од природни и други несреќи - („Службен весник на РМ“ бр.76/06).

Без соодветен и стручен кадар, без надградување и искуство на истиот, како и без континуирано следење на законските прописи и нивна правилна примена, ќе нема ни соодветно изработени планови и документи,

ниту, пак, тие ќе можат по потреба и во дадена ситуација да се искористат и практично да се применат. Во музеите вакви стручни лица со соодветна квалификација кои се распоредени за вршење на работни задачи од областа на одбраната, заштитата и спасувањето, техничката заштита, противпожарна заштита и др. има многу малку, а онаму каде нема соодветен кадар на овие задачи распоредени се други лица со несоодветна квалификација и недоволно познавање на оваа област на кои овие задачи им се придодадени на другите задачи кои тие ги работат или, пак, во повеќето музеи овие работни места ги нема и задачите од оваа област оставени се самите на себе. За да можат сите овие работи од овој вид на заштита, покрај другите видови на заштита на културните добра да функционираат, потребно е сите музеи да имаат свои вработени кои се професионално оспособени за вршење на задачите од оваа област, кои покрај постоечката високо стручна квалификација и искуство ќе поседуваат и соодветен сертификат и лиценца за работа во делот на одбраната, заштитата и спасувањето, безбедноста и др.

Плани, проекти и програми за набавка на технички средства и опрема со кои треба да бидат опремени музеите

Во согласност со чл. 46 од Законот за пожарникарство („Службен весник на РМ“ 67/04), потребно е редовно одржување и сервисирање на средствата и опремата за противпожарна заштита, односно противпожарните апарати и хидрантската мрежа во согласност со техничките нормативи, стандарди и упатства од производителот, најмалку еднаш годишно, односно најмалку еднаш во период од шест месеци за ПП апаратите кои се изложени на атмосферски влијанија. Сите музеи и други објекти каде што се чуваат и изложуваат музејски добра потребно е да поседуваат посебни системи, уреди и опрема за заштита од пожари, технички средства и уреди/системи за заштита од провала и крајби, систем на камери/видеонадзор и систем за набљудување, како многу други физички и технички средства во зависност од потребите и спецификите на објектите кои треба редовно да се контролираат, сервисираат или прочистуваат на одреден временски период.

Исто така, со закон е уредена и регулирана потребата сите објекти кои се под заштита и други видови на објекти од културата, а со тоа и музеите да поседуваат сопствена громобранска инсталација која не е радиоактивна, односно раностартувачка громобранска инсталација или громобранска инсталација т.н. Фарадеев кафез. Задолжително е редовно мерење на најмногу три години на исправноста на громобранската инсталација.

Покрај сите овие технички средства и опрема во музеите, задолжително е поставувањето на „панични“ светла и знаци кои се

користат во случај на принудно напуштање на објектите, односно „панични“ светла кои ќе овозможат вработените и посетителите/публиката навремено и безбедно да го напуштат објектот во случај на евакуација.

Иако законодавецот ја регулирал потребата од постоење и одржување на сите овие горенаведени технички системи и опрема за заштита, голем е бројот на музеи (со некои исклучоци), а посебно постарите објекти, кои не располагаат со овие средства за заштита или доколку имаат, имаат само дел од нив или пак истите се застарени, несервисирани, нередовно и нестручно се одржуваат и сл.

За тоа зошто е таква состојбата во повеќето музеи постојат повеќе објаснувања односно постојат најразлични причини како што се:

- најголем број од музеите немаат стручни лица кои работат и се грижат на оваа проблематика и затоа не се доставуваат годишни проекти до Министерството за култура за реализација на овој вид заштита;
- постојат и такви случаи каде одредени музеи имаат и соодветен кадар и редовно доставуваат проекти до министерството за култура и барања за парични средства за реализирање на проектите кои опфаќаат потреби за овој посебен вид на заштита кои со закон се задолжителни, но повеќе години по ред не добиваат никакви средства по доставените проекти.
- голем број од музеите имаат добиено и писмени записници од страна на надлежни органи (Дирекција за заштита и спасување, МВР и сл.) каде по направен увид се наведени недостатоците и потребата од нивно решавање, но и покрај тоа некои музеи не добиваат средства за оваа намена или добиваат само мали суми за парцијални решенија, а немаат ни свои финансиски средства за да набават потребни средства и опрема во согласност со законот и потребите.

Планови за едукација, обука и оспособување на стручните лица и вработените во музеите

Во делот за одбраната, заштитата и спасувањето, противпожарната заштита, безбедноста и здравјето при работа, исто така, постои законска обврска за спроведување на редовни обуки на стручните лица, на вработените на специфични работни места или, пак на сите вработени, која е задолжителна за сите музеи. Но и тука состојбите се слични како и кај проблемот со набавка и обезбедување со технички средства и опрема, односно вакви видови обуки, едукација и оспособување со вработените не се прават или се прават повремено и не секаде, повторно поради немање

финансиски средства за оваа намена или немање на стручен кадар кој оваа обврска ќе ја реализира.

Предлози и заклучоци за надминување на проблемите

За да се подобрат состојбите во музеите во делот на плановите за заштита на културните добра и вработени во дадени вонредни состојби потребно е да се посвети посебно внимание на следното:

- сите поголеми музеи во Р Македонија кои се од посебно значење да вработат/ангажираат соодветен стручен кадар во своите установи кои се оспособени, едуцирани и ќе работат на изработка и ажурирање на плановите и документите за одбрана, заштита и спасување, справување со кризи во вонредни состојби, противпожарна и техничка заштита на објектите;
- задолжително, во согласност со законските прописи, музеите да изработат свои планови за заштита на културните добра од природни непогоди и други несреќи, вонредни состојби и војна;
- да се обезбедат сите објекти на музеите каде се чуваат и изложуваат музејски добра со сите потребни технички средства и опрема и системи за заштита;
- да се зголеми соработката со надлежните министерства и други служби кои вршат инспекциски надзор за оваа проблематика и од нив да се побара стручна помош за да се отстранат постоечките недостатоци;
- од страна на Министерството за култура да се обезбедат повеќе финансиски средства на реализација на годишните проекти за оваа проблематика за набавка и опремување на сите музеи со потребни технички системи за заштита на културните добра, како и средства за обука и едукација на вработените;
- посебно внимание да се посвети на едукацијата на вработените во музеите за заштита и спасување на културните добра во случај на природни непогоди и вонредни состојби, нивна обука и практичен тренинг преку организирање практични показни вежби по сите мерки за заштита. Исто така, пожелно е повремено да се организираат и изведуваат здружени обуки и вежбовни активности за повеќе музеи во соработка со Министерството за култура, Управата за заштита на културното наследство, Противпожарната бригада на град

- Скопје и други надлежни органи, министерства, дирекции, агенции и друго;
- да се подобри и актуелизира соработката по хоризонтала и вертикала во сите сегменти на заштита, односно соработка помеѓу Министерството за култура, Управата за заштита на културното наследство со сите музеи во Р Македонија и на сите музеи кои немаат изработено планови за заштита на културното наследство во вонредни ситуации да им се помогне со стручна помош, со финансиски средства и со стручен кадар за да можат и тие установи да имаат свои планови за заштита и навремено да можат да реагираат при укажана потреба од заштита на културните дивра со кои располагаат.

Користена литература

1. „Службен весник на РМ“ бр. 185/11.
2. „Службен весник на РМ“ бр. 93/12.
3. „Службен весник на РМ“ бр. 67/04.
4. „Службен весник на РМ“ бр. 76/06.
5. „Службен весник на РМ“ бр. 67/04.

Mitko BOGDANOVSKI
NI Museums of Macedonia, Skopje

OPERATION PLANS FOR PROTECTION OF MUSEUM GOODS IN THE EVENT OF EMERGENCY

Abstract: The plans for protection and rescue are developed according to the Assessment of vulnerability to natural disasters and other accidents. The Assessment of vulnerability in the national institutions i.e. the museums, is adopted by the governing body. All museums have an obligation to organize the protection and rescue of employees, property and museum goods, to get prepared and to undertake preventive and operational measures for protection and rescue.

Key words: museums, event of emergency, plans, protection, culture.

According to the legislation related to the protection and crisis management (Law for defense, Official gazette of RM No. 185/2011; Law for protection and rescue, Official gazette of RM No. 93/2012; Law on fire protection, Official gazette of RM No. 67/2004, and other regulative) there is a need for timely development of operation plans for defense, protection and rescue of people/employees, visitors/audience, environment, material and other museum or cultural property in the cultural institutions of special interest for the state i.e. in the museums, in the event of natural disasters and other accidents during peace time, emergency and wartime.

The plans for protection and rescue are developed according to the Assessment of vulnerability to natural disasters and other accidents. The Assessment of vulnerability in the national institutions i.e. the museums, is adopted by the governing body. All museums have an obligation to organize the protection and rescue of employees, property and museum goods, to get prepared and to undertake preventive and operational measures for protection and rescue.

Organization of measures for protection and rescue covers planning and preparation of activities for implementation of measures to protect and rescue.

Measures for protection and rescue involve: urban-technical and humanitarian and other measures for protection and rescue that would occur during and after natural disasters and other accidents.

Each cultural institution i.e. each museum, according to its scope of work and its needs, develops the following measures for protection and rescue:

Urban-technical measures:

- Sheltering
- Protection and rescue from flood
- Protection and rescue from fires, explosions and hazardous materials
- Protection and rescue from ruins

Humanitarian action:

- Evacuation
- Radiological, chemical and biological protection
- First (medical) aid

All these measures for protection and rescue of cultural goods in Macedonia need accompanying plans, guidelines, terms of reference, and other information related to each particular measure. The evacuation of museum goods is one of the priority measures in the event of natural disasters and other accidents, emergency and war. The evacuation means planned, organized and controlled removal of material goods and cultural heritage from the affected areas or objects to another, safer place or location, sufficiently distant from the existing and threatened location. The preparation of activities to conduct the evacuation covers organizational and operational measures and procedures to ensure necessary prerequisites for implementation of the evacuation, as follows:

- How to implement evacuation (gathering places, routes of movement, number and type of vehicles, number and type of teams of experts for logistical support, necessary resources etc.);
- Number and type of facilities anticipated for accommodation of cultural goods;
- Overview of individuals to conduct the evacuation (list of the responsible personnel to prepare the evacuation and prepare the exhibits and the other items to be transferred to the new location and a list of the responsible personnel to receive them in the new location);
- Deadlines for making the necessary arrangements;
- Deadlines for recruitment of personnel and material resources for protection and rescue during the evacuation;

- Education, training and exercises of the personnel intended to carry out the evacuation.

Operation plans for protection in museums

Legal obligation of all cultural institutions, designated as institutions of special interest for the state, is to get prepared, to develop plans and to update the documents, as integral elements of the plans for defense, protection and rescue.

The above mentioned institutions are also responsible for qualification, training and education of all employees who are engaged in the care for cultural goods in their closer and wider community, so they could cope with the tasks in an easier manner and timely react in unexpected and difficult situations. Unfortunately, due to objective or subjective reasons, the controls and inspections conducted by the relevant authorities reveal that most of the museums in Macedonia do not have appropriate plans for defense, protection and rescue of cultural goods and employees, i.e. do not have operation plans for reaction in the event of emergency or crisis situation. In certain cases some documents and plans are in place, but they are either outdated or obsolete and are inconsistent with the applicable legislation, suggesting that they should be updated and reviewed.

Management of the operation plans for protection and rescue

The management of the documents which are part of the plan for protection and rescue in the museums demands sharing of responsibilities among the staff, which is necessary for development, update and use of the plan for protection and rescue.

Without adequate and professional staff, which will continuously upgrade its knowledge and experience, and without continuous follow up of the legislation and its application, no adequate and applicable plans and documents will be in place.

In the museums there are few such professionals, who are adequately qualified for performing tasks related to the defense, protection and rescue, technical support, fire protection, etc. In institutions where there is no adequate staff to perform these tasks, other employees, with inadequate training and insufficient knowledge of the area, are in charge for such duties, which usually are added to the other regular tasks they perform. In many of the museums these job posts are not envisaged, and the problems in this area are handled spontaneously. To be in a position to manage the needs related to the defense, protection, rescue and safety, all museums should have personnel employed,

who will be professionally trained and certified, and who have enough experience to work in this area.

Plans, projects and programs for procurement of technical assets and equipment for the museums

The Law on fire protection (Official gazette of RM. No. 67/04), art. 46, envisages timely service and repair of the assets for fire protection, according to the technical specifications, standards and guidelines from the manufacturer, at least once a year, or twice a year for the equipment exposed to atmospheric conditions.

All museums and other buildings where museum goods are stored, should be equipped with special systems, devices and equipment for protection against fire, technical equipment and systems for protection against burglary, system of video surveillance and monitoring, as well as many other devices, depending on the needs and specificities of the building. All these should be regularly controlled, maintained and cleaned.

The legislation also regulates the need for all facilities that are under protection and for other cultural objects, including the museums, to install lightning protection systems, which are not radioactive, or lightning protection system called Faraday cage.

The functionality of the lightning protection system should be checked regularly, at least once in every three years.

Apart from all these facilities and equipment, it is mandatory that the museums have panic lights and signs installed, which will enable timely and safely evacuation of the employees and visitors in case of emergency.

Although the need for technical support and protection equipment and its maintenance is regulated in the legislation, many of the museums, especially the older facilities, do not possess such systems. In case they still exist, they are partial, outdated and not regularly and professionally maintained.

There are different reasons and explanations of this situation in most of the museums:

- Most of the museums do not have experts who are engaged in this issue and therefore annual projects to the Ministry of Culture for this kind of protection are not submitted;
- There are cases where certain museums do have adequate staff and regularly submit to the Ministry of Culture projects and requests for budget for implementation of projects covering the needs for this

particular type of care that is required by law, but several years in a row they haven't received any funds for the submitted projects;

- Many of the museums have received written reports by the competent authorities (the Directorate for Protection and Rescue, Ministry for Interior, etc.), including the shortcomings and the need to address them. Despite this, some museums do not receive funding for this purpose or receive only small amounts for partial solutions, and do not have their own funds to purchase the necessary assets and equipment in accordance with the law and the needs.

Plans for education and training of professionals and employees in museums

There is a legal obligation, mandatory for all museums, to conduct regular training of professionals, employees of specific jobs or to all employees regarding the defense, protection and rescue, fire protection, safety and occupational health, etc. The situation in this field is similar to the problem with the supply and provision of technical means and equipment. These types of training and education of employees are not conducted, or are conducted irregularly. The reasons for this lie in the lack of funds for this purpose or lack of trainers and educators with adequate capacities.

Conclusion and recommendation for further action

To improve the state of the museums with regards to the plans for protection of cultural goods and employees in case of emergencies, attention should be paid to the following:

- All major museums in Macedonia that are of special interest, should employ/engage adequate professionals, qualified and trained to develop and update operation plans and documents for defense, protection and rescue, crisis management in case of emergency, fire protection and technical support of the facilities;
- According to the existing legislation museums are mandatory to develop their own operation plans for protection of cultural property from natural disasters and other accidents, emergencies and war;
- All museum facilities, where museums goods are kept and exposed, to be equipped with all the necessary technical assets, equipment and protection system;
- To enhance the cooperation with relevant ministries and other authorities that perform inspections on this issue and to seek

professional help from these, in order to overcome the problems and obstacles;

- The Ministry of Culture should provide more funds for realisation of annual projects related to this issue, to purchase and equip museums with all the necessary technical systems for protection of cultural property, as well as funds for training and education of employees;
- Special attention should be paid to the education of staff in museums for protection and rescue of cultural property in the event of natural disasters and emergencies, providing training and practical exercises regarding all types of protection measures. It is also advisable to periodically organize and conduct joint training and exercises for several museums in cooperation with the Ministry of Culture, the Directorate for Cultural Heritage Protection, the Fire Brigade Skopje and other authorities, ministries, departments, agencies etc;
- To improve the cooperation horizontally and vertically in all segments of protection i.e. the cooperation between the Ministry of Culture, the Directorate for Protection of Cultural Heritage and all museums in Republic of Macedonia. All museums that do not have operation plans for protection of the cultural heritage in emergency, to be helped by offering professional assistance, funding and staff, so they could develop such plans for protection and promptly react to the need to protect cultural goods at their disposal.

Bibliography:

1. *“Official gazette of RM” No. 185/2011.*
2. *“Official gazette of RM” No. 93/2012.*
3. *“Official gazette of RM” No. 67/2004.*
4. *“Official gazette of RM” No. 76/2006.*
5. *“Official gazette of RM” No. 67/2004.*

